

Instituttet for Arkeologi og Sosialantropologi

Helleristningene i Alta som Virkemidler ved Utveksling av Informasjon

En Analyse av Helleristningene i Alta med et Fokus på Utviklingen av den Lokale Tradisjonen

—
Lars Jølle Berge

Masteroppgave i Arkeologi Mai 2014

Sammendrag

Oppgaven tar for seg helleristningene i Alta i et Fennoskandisk perspektiv. Det foreslås at komposisjonen av båten med et elghode i baugen har fungert som en sosial markør for befolkningene i Alta, Vyg, Onega og Nämforsen. Gjennom bruk av denne komposisjonen har de sosiale båndene blitt opprettholdt selv i perioder med minimal kontakt. Aktiviteter rundt helleristningene ville vært sentrale for disse båndene. Endringene som skjer i bergkunsten i Alta tas til inntekt for å være endringer i den lokale tradisjonen. Sosiale omstruktureringer holdes som hovedfaktorer for disse endringene. Det foreslås at helleristningene fungerte som instrumentale redskaper, og at dette har tilrettelagt for overføringer av pakkeløsninger med kunnskap over store geografiske avstander.

Innholdsfortegnelse

1 Innledning	s 1
1.1 Problemstilling.....	s 1
1.2 Teori.....	s 2
1.3 Empirisk Grunnlag.....	s 3
1.4 Begreper, Dateringer og Avgrensinger	s 5
1.5 Oppsett	s 7
2 Altas Sosiale Kontekst	s 9
2.1 Helskogs Faseinndeling.....	s 9
2.2 Fase 1 (5300-3000 f.Kr.).....	s 11
2.3 Fase 2: Omstruktureringer (3000-2000 f.Kr.).....	s 16
2.4 Fase 3: Endringer (2000-200 f.Kr.).....	s 18
2.5 Andre Områder: Vyg, Onega og Nämforsen.....	s 20
3 Teoridel 1: Informasjonsprossesering	s 22
3.1 Kulturell Overføringsteori.....	s 22
3.2 Fluktuasjoner.....	s 24
3.3 Mitigering og Krisehåndtering.....	s 26
3.4 Kopiering.....	s 27
3.5 Hviskeleken.....	s 28
3.6 Lokal og Tradisjonell Kunnskap.....	s 29
3.7 Sosial Kunnskap.....	s 30
3.8 Skalaer.....	s 30
3.9 Partnerskap og Gruppetilhørigheter.....	s 31
3.10 Samlingsboplasser.....	s 32
3.11 Visuelle Hjelpemidler.....	s 33
4 Teoridel 2: Verdenssyn	s 35
4.1 Verdenssyn.....	s 35
4.2 Souls.....	s 35
4.3 Soul Hunters.....	s 37
5 Analyse	s 40
5.1 Oppkomsten av Helleristninger.....	s 40
5.2 Økende Kunnskap.....	s 40
5.3 Ideologisk Rike Soner.....	s 41
5.4 Ideo-Pedagogiske Helleristninger.....	s 42
5.5 Seremonier.....	s 44

5.6 Tilgang til Informasjonen.....	s 46
5.6 Sosiale Markører.....	s 47
5.7 Likhetene.....	s 47
5.8 Hvilke Overføringsprosesser var i Spill?.....	s 49
5.9 Amtmannsnes.....	s 50
5.10 Bortgangen av Elghodebåten.....	s 51
6 Avslutning.....	s 53
Litteraturliste.....	s 56
Nettressurser.....	s 60

Tabeller

Tabell 1: Faseinndelingene til Helskog (2012: 29), Gjerde (2010: 252) og undertegnede.....s 11

Figurer

Figur 1: Kart over helleristningsområder hvor elghodebåten er avbildet.

Satellittbilde fra Google Earth.....s 5

Figur 2: Menneske-figurer med elghodestaver fra Kåffjord, ca. 5300-500 f.Kr.

Scanning av Metimur.....s 8

Figur 3: Elghodebåt fra Kåffjord, ca. 5300-5000 f.Kr.

Scanning av Metimur.....s 8

Figur 4: Kåffjord 1.

Karin Tansem, VAM, Verdensarvsenteret for Bergkunst, Alta Museum.....s 14

Figur 5: Bergsbukten 1, Hjemmeluft.

Karin Tansem VAM, Verdensarvsenteret for Bergkunst, Alta Museum.....s 15

Figur 6: Båter fra steinalderen

Hentet fra Gjerde (2010: 149).....s 16

Figur 7: Amtmannsnes 2b.

Karin Tansem, VAM. Verdensarvsenteret for Bergkunst, Alta Museum.....s 19

Figur 8: Seremonier relatert til elg. Ole Pedersen 9, Hjemmeluft

Karin Tansem, VAM, Verdensarvsenteret for Bergkunst, Alta Museum.....s 43

Figur 9: Seremonier relatert til elg, Kåffjord 1.

Karin Tansem, VAM, Verdensarvsenteret for Bergkunst, Alta Museum.....s 44

1 Innledning

1.1 Problemstilling

Hugde helleristninger er et fenomen som oppstår omtrent 5500 år f.Kr.. I tiden før dette hadde man i Nordland helt siden pionerbosetningen hatt en tradisjon med slipte ristninger (se Hesjedal et al. 1993, Gjerde 2010). I motsetning til de slipte ristningene som var isolert til Nordland, fikk kunnskapen om hvordan man hugde ristninger inn i berget en bred utbredelse. I løpet av relativt kort tid (noen få år til et par hundre år) hadde så og si hele den norske, svenske og russisk-karelske kystbosetningen i det minste eksperimentert med hugde ristninger. I enkelte områder har bergkunsten hopet seg opp i enorme antall. I de aller nordligste områdene, nærmere bestemt Alta, Vyg, Onega og Nämforsen (se figur 1) opptrer enkelte komposisjoner med store likheter, som om de tyder på en form for samhold eller kommunikasjon. Hvilke prosesser som kan ha ført til spredningen av helleristninger vil diskuteres. Det vil òg diskuteres hvilke prosesser som kan ha spilt inn på ivaretagelsen og tapet av visse typer motiver gjennom flere tusen år.

Det blir derfor et fokus på likheter og variasjoner av helleristninger på tvers av store geografiske avstander. Problemstillingen er skapt utfra den tilsynelatende hyppige oppkomsten og spredningen av bergkunst som en teknologi og utfra de variasjonene som finnes i helleristningene i årtusenene som fulgte. Problemstillingen min blir hvordan helleristningsmaterialet kan være beskrivende for utviklingen av den lokale tradisjonen i Alta gjennom steinalderen og tidlig metalltid, og hvordan denne tradisjonen ble påvirket av supra-regionale trender (se kapittel 3.8 for begrepsforklaring).

Det er viktig for meg å uttrykke viktigheten av *informasjonen* som uttrykkes i bergkunsten. Selv om den konkrete kunnskapen som var uttrykt i ristningene vil være umulig å finne, vil en analyse av den økologiske og sosiale konteksten kunne gi noen føringer for hvilken informasjon som ble behandlet. Ved å sette noen av disse kontekstuelle forutsetningene opp mot bergkunstmaterialet kan vi også si noe om hvordan den lokale og den supra-regionale tradisjonen har utviklet seg. Derfor har jeg valgt å bruke teorier om informasjonsprosessering som beskriver hvordan tradisjon kan overføres mellom ulike samfunn og gjennom generasjoner.

1.2 Teori

Teoretikerne og antropologene Robert Whallon (2011), Ben Fitzhugh (et al 2011), Richerson og Boyd (1992) og Jelmer W. Eerkens og Carl P. Lipo (2007) blir stående sentralt i denne oppgaven. De beskriver hvordan kulturelle overføringer kan ha skjedd i nordlige jeger-samler samfunn i fortiden. Det er fire viktige nøkkelargumenter i disse overføringsteoriene. (1) Hvordan barn og unge lærer kunnskap, altså hvordan tradisjon nedarves kulturelt og (2) hvordan læring kan skje på tvers av geografiske avstander. (3) Hvilke kontekster denne undervisningen foregår i og (4) hvilken type informasjon som overføres er også sentralt. De kaller utbredelsen av informasjon over geografiske avstander for en horisontal overføring og informasjonsformidling gjennom generasjoner for en vertikal overføring.

De nevnte forfatterne beskriver jeger-samler-grupper som et nettverk basert på gjensidige avhengigheter til hverandre. Denne avhengigheten kan komme av ulike årsaker. Ved siden av forutsetningen om at mennesker trenger kontakt med andre mennesker for å unngå innavl, blir de sosiale relasjonene i stor grad fremstilt som en mitigering mot økologiske kollapser og kriser. Siden dette står i fare for å fremstå som noe rent øko-deterministisk ved at det hele tiden er svingninger i økologien som styrer menneskets adferd, tas arbeidene til Ericka Hill (2011), Tim Ingold (2000) og Rane Willerslev (2007) med. Dette vil gi en referanseramme for hvordan menneskene anså verden og vesenene som levde i dets kosmos.

Jeg bruker Bèatrice Collignon (2006) sin landskapsteori der landskapet deles inn i rike og tomme soner. Det er i de mest rike sonene man finner byttedyr og sosiale relasjoner. Derfor blir en handlingsetikk essensielt når man opptrer i disse sonene. Sonene får òg en ekstra dybde ved at fenomener, ting og steder virker som visuelle hjelpemidler i en kunnskapsformidling. Overlappende gruppetilhørigheter blir å finne i de aller rikeste sonene hvor flere kommer befolkningsenheter sammen om å høste ressurser. Jeg lener meg også på Bryan Hood (1988, 2012) sin fremstilling av befolkningen i Fennoskandia i steinalderen som et lappeteppes av befolkninger med ulike økologiske tilpasninger der gruppeidentitet ville avhenge av hvilke kontaktnettverk man tilhørte.

Ingold (2000: 318-319) er skeptisk til at informasjon i det hele tatt kan overføres over store avstander og blir dermed stående som en opposisjon til kulturell overføringsteori. Jeg mener at Richerson og Boyd (1992) sin beskrivelse av *biased transmission*, hvor informasjon kan sendes i form av omplassering av individer, på sett og vis utjevner denne opposisjonen ved at

disse individene kan lede en tidkrevende undervisningsprosess. Willerslev (2007) og Hill (2011) sine arbeider tas med for å gi et inntrykk av hvilket verdenssyn folkene som produserte helleristningene hadde. Dette verdenssynet danner grunnlaget for hvilken type informasjon som ble formidlet gjennom helleristningene og hvordan denne informasjonen ble overført.

1.3 Empirisk Grunnlag

I det den hugde bergkunsten oppstår observerer vi store likheter gjennom en spesifikk komposisjon i bergkunstområdene Alta, Vyg, Onega og Nämforsen. Elghodebåten (figur 3) markerer en form for kommunikasjon mellom disse områdene ved at den opptrer som et stabilt element i bergkunsten gjennom 2000 år i samtlige av disse bergkunstområdene.

Elghodestaver (figur 2) er et helleristningsmotiv som Alta og Nämforsen har til felles i første del av denne fasen. Interessant er det at vi også finner elghodestaver i helleristningene i Onega, men formet på en annen måte. Derimot er det funnet reelle elghodestaver (som fremstilt i helleristningene i Alta og Nämforsen) i en sen-mesolittisk gravplass på en øy i Onega-sjøen, samt flere andre steder i Fennoskandia. I følge Kashina og Zhulnikov (Kashina and Zhulnikov 2011) opptrer disse elghodestavene hyppigst rundt Karelsk Russland og Onega.

Det er flere fellestrekk mellom Alta, Vyg, Onega og Nämforsen. (1) De har relativt kontemporære kronologier. (2) De finnes i indre fjordstrøk eller det som på den tiden var indre fjordstrøk (med unntak av Onega). (3) Disse områdene ville i perioder av året oppføre store mengder ressurser. (4) Helleristningene ble hugget i strandsonen. (5) Helleristningene har lokale repetitive mønster gjennom generasjoner og (6) elghodebåten opptrer unisont fra ca. 5000 til 3000 f.Kr. i alle områdene. Alle disse områdene utgjør derfor «bergkunstsentre» hvor enorme konsentrasjoner av helleristninger har samlet seg over tusenvis av år. Gjennom flere tusen års produksjon av helleristninger gir hver av disse lokalitetene uttrykk for særegne lokale tradisjoner med fokus på lokale byttedyr. I Alta er det tydelig at reinsdyr, bjørn og elg har vært en del av den lokale tradisjonen.

I Alta er reinsdyr, bjørn og menneskefigurer de eneste motivene som avbildes i samtlige faser med bergkunst. Elghodestavene kjennes bare fra de aller tidligste helleristningene.

Elghodebåten forsvinner fra samtlige områder i tiden mellom 3000 og 2000 f.Kr.. I den samme perioden ble det hverken avbildet elg eller båt i Alta. Når båtene gjenoppstår i

bergkunsten ca. 2000 f.Kr., minner de om båtene vi senere kjenner fra helleristningene i Sør Skandinavia.

De fleste helleristningsmotivene fremstår som representasjoner av det lokale dyrelivet. Selv om denne oppgaven tidvis fremstiller helleristningene som et bilde av dietten, er dette langt fra realiteten (Tilley 1991: 52, Helskog 2012: 206). På alle områdene kan vi anta at fisk har vært en av de primære ressurskildene. Selv om vi kjenner noen fiske-komposisjoner fra alle faser i Alta, er fisk i stor grad fraværende i helleristningene på generell basis.

De store opphopningene av helleristninger på de nevnte områdene vil jeg ta til inntekt for at disse stedene oppofret store mengder med ressurser på gitte tider av året. Jeg mener at det ble anlagt samlingsboplasser i disse områdene, og at intensivt jakt (og tilhørende informasjon) til visse tider av året ville ført til at store mengder informasjon sirkulerte på samme tid. De aller fleste helleristninger assosieres med jakt, fangst eller sosiale ritualer. Derfor vil tradisjon sett gjennom helleristningene, påvirkes (og delvis styres) av de teknikker en brukte, hvordan en forholdt seg til økologien, samt hvilke sosiale nettverk en tilhørte og på hvilke grunnlag disse nettverkene var dannet. Jeg gir derfor rom for å diskutere hvilke sosiale prosesser som kan ha tatt sted, hvilken informasjon som kunne ha blitt utvekslet og hvilke implikasjoner denne informasjonen kunne innebære.

Figur 1: Kart over helleristningsområder hvor elghodebåten er avbildet. Satelittbilde fra Google Earth

1.4 Begreper, Dateringer og Avgrensinger

Det geografiske området som bergkunsten befinner seg i må defineres på ulike måter. Når jeg omtaler Alta, Vyg, Onega og Nämforsen, er dette bergkunst-*områder*. Typisk for disse områdene er at bergkunsten befinner seg på ulike steder i et kompakt område. Dermed vil et bergkunstområde kunne deles inn i bergkunst-*lokaliteter*. I Alta kan lokalitetene ha flere kilometer mellom hverandre. Siden en del av lokalitetene bærer preg av lang tids produksjon av ristninger, deles ofte lokalitetene inn i ulike *felt*. Et slikt felt kan være lite og bestå av bare et par figurer eller det kan bre seg over flere *paneler*. Innad i panelene finner vi *komposisjoner* satt sammen av ulike *motiver* eller *figurer*. Disse figurene kan også stå alene uten at de inngår i noen åpenbar komposisjon.

Teoriene jeg har valgt å bruke dreier seg om informasjonsprosessering. Hva informasjon er, og hva prosessering er vil derfor være sentrale begreper. Informasjon kan naturligvis i ordets bredeste forstand kunne bety hva som helst. I denne analysen er *informasjon* rettet mot kunnskap om miljøet, sosiale bånd, teknikker og ideologi (Whallon 2011, Binford 1962).

Siden jakt, fangst og samling opptok en stor del av hverdagen, vil det rettes et fokus på informasjonen rundt disse aktivitetene. *Prosesseringen* av denne informasjonen skjer med at den overføres fra et individ til et annet, enten i arv til en arvtager eller til individer fra andre samfunn. Jeg kommer i liten grad til å bruke begrepet «prosessering». Jeg vil så mye som mulig bruke begreper for konkrete praksiser.

Et begrep jeg bruker gjennom oppgaven er *nøkkedyr*. Dette er et begrep som brukes av flere forskere på ulike måter som «core-motifs», «key-animals», «core-animals» (Gjerde 2010: 452, Tilley 1991: 53, Bolin 2010: 30). Nøkkedyrene er de dyrene som samfunnene hadde en stor avhengighet av i alle aspekter av livene sine. Bosetningsformer og mobilitetsmønstre blir påvirket av avhengigheten på jakt av disse dyrene, men også daglige gjøremål som matlaging, tekstiler, preparering av telt og båter, samt våpen og redskaper. For denne oppgaven blir nøkkedyr synonymt med hvilke motiver som opptrer i de tidligste helleristningene i Alta. For tradisjonen i Alta står i særlig grad bjørn, elg og reinsdyr frem som nøkkedyr. Forøvrig kan mangelen på fisk i helleristningene begrunnes med at fisk ikke hadde et stort spekter av bruksområder.

For å datere helleristninger i Norden brukes som regel *strandlinjedatering*. Det antas at så og si alle helleristninger ble hugget inn i *strandsonen*. Strandsonen er det området av kysten som daglig påvirkes av flo og fjære. Onega må ses som et unntak. Ristningene her ligger i Onega-sjøen som er en innsjø og er dermed ikke daterbare på samme måte. Disse har en nokså usikker datering til en startfase rundt 5200 (Gjerde 2010: 395) og slutfase 2000 f.Kr. datert etter bosetningssporene i området.

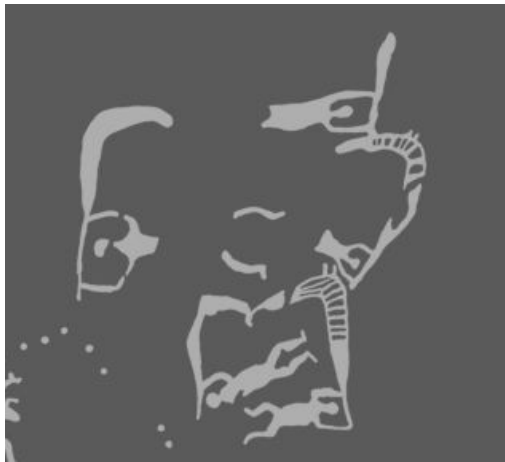
Ved å gjenskape de forhistoriske strandlinjene kan man datere når medium vannstand var på en gitt høyde av berget. Disse dateringene gir dog et visst rom for slingring. Derfor er det også en viss uenighet i forskningsmiljøet for hvordan disse dateringene skal tolkes. Jeg har for enkelhets skyld valgt å forholde meg til Gjerde (2010) sine dateringer. Dette er fordi Gjerde har lagt ned et stort arbeid med å gjennomgå dateringene for mitt valgte case-studie område. Selv om dateringene gir rom for tolkning er det likevel åpenbart at bergene i bergkunstområdene forteller et hendelsesforløp som kan leses ut av berget (se f.eks. Hesjedal 1990)

Jeg har valgt å legge et hovedfokus på Alta. Dette ble i løpet av oppgave-prosessen et naturlig

valg. Utgangspunktet for denne oppgaven var lenge å ha like mye fokus på Vyg, Onega og Nämforsen som på Alta. I takt med en økt empiri rundt materialet ble det åpenbart at det er mer enn nok elementer i Alta-materialet som lar seg tolke i lys av den valgte teorien. Likevel er kontakt mellom befolkninger over store avstander essensielt for det teoretiske grunnlaget. De nevnte områdene innehar en del faktorer som tyder på kollektiv organisering på ett eller annet nivå. Dette indikeres av likheter i motivvalg og symbolbruk som er eksklusive for det Fennoskandiske området.

1.5 Oppsett

Fokuset for denne oppgaven vil ligge i det teoretiske utgangspunktet hvor overføring av pakkebasert kunnskap faktisk kan muliggjøres, og hvordan helleristningene kan ha fungert som pedagogiske hjelpemidler i denne prosessen. Denne teorien er ikke eksplisitt prøvd ut på den norske bergkunsten, selv om mange av de faktorene jeg beskriver har vært streifet borti overfladisk tidligere av andre forfattere. I kapittel 3 legger jeg frem disse teoriene. I Kapittel 4 beskriver jeg verdenssynet til Yukaghir-folket i Sibir slik det beskrives av Rane Willerslev. Dette gjøres fordi det er essensielt i en diskusjon hvor man diskuterer en sosial omgangskrets å også vise at dyr og steder kan være sosiale vesener. I kapittel 5 analyserer jeg helleristningene i Alta i lys av disse teoriene. Siden Knut Helskog har stått for mye av det arbeidet som er gjort med Alta-ristningene vil hans bok «Samtaler med Maktene» stå veldig sentralt. Jan Magne Gjerde har satt Alta-materialet inn i en større sosial kontekst de siste årene. Hans doktorgradsavhandling fungerer også på en måte som et oppslagsverk for faktainformasjon, og vil refereres mye til på det grunnlaget..

Figur 2: Menneske-figurer med elghodestaver fra Kåfjord, ca. 5300-5000 f.Kr.. Scanning av Metimur

Figur 3: Elghodebåt fra Kåfjord, ca. 5300-5000 f.Kr.. Scanning av Metimur

2 Altas Sosiale Kontekst

2.1 Helskogs Faseinndeling

Når Gjerde (2010) gikk gjennom og justerte dateringene for helleristningene i Alta, medførte dette naturligvis også en kalibrering ovenfor den sosiale konteksten. Helskog lanserte i 2012 en ny faseinndeling i lys av Gjerdes justeringer. Fortsatt tolkes en del dateringsforslag forskjellig mellom de to. I tillegg har de ulike syn på hvordan man skal tolke utviklingen av tradisjon innenfor faser av utvikling. Siden Helskog (2012) har et stort fokus på nettopp at det er en stabilitet i tradisjonen i Alta vil jeg gå gjennom hans argumentasjon for faseinndelingene.

Det er ingen indikasjoner på endringer i hverken erverv eller boforhold i Alta fra Helskogs fase 1 (5000-4800 f.Kr.) til fase 2 (4800-4000 f.Kr.). Faseinndelingen gjøres på grunn av det store antallet ristninger i fase 2. Dyrene og båtene opptrer på samme måte i begge fasene, men med et større tilfall av avbildninger av diverse objekter som våpen og abstrakte mønstre (Helskog 2012: 42, 48-49).

Det er også likheter i erverv og boforhold i fase 2 og 3 (4000-2700 f.Kr.). Han ser kontinuitet ved at det er de samme ristningslokalitetene som er i bruk og de samme motivene som avbildes. Ikke like mange ristninger produseres i fase 3 som i fase 2. I takt med det forsvinner også elghodestavene og jaktvåpen fra motiv-repertoaret. I stedet ser vi et større fokus på båter, aktiviteter i båter og marin orientering (Helskog 2012: 109-110, 145-149).

I fase 4 (2700-1700 f.Kr.) skjer det markante endringer i bosetningsformen i Alta. Enkelte hus med en mulig relasjon til helleristningene har et areal på 50-60 kvm. Dette tolkes som en flerfamiliebolig, og står som en kontrast til de mye mindre hustuftene som er funnet fra tiden før dette. Båtene er helt fraværende i motivvalget i denne perioden, og motivene har en annen utforming enn tidligere kjent bergkunst fra Alta. Også kontekstuelle forhold fra blant annet Varanger tas til inntekt for endringer i denne fasen. Om elg-motiver i det hele tatt er til stede i helleristningene i Alta i denne fasen, kan den lett forveksles med andre hjortedyr. Helskog mener på tross av disse faktorene å se kontinuitet også gjennom denne fasen ved at nye ideologier har ankommet Alta og smeltet sammen med den lokale (Helskog 2012: 153-155, 167, 174-176).

Helskog mener at forbindelser sørover langs kysten kan ha blitt knyttet allerede i fase 3, at de var relativt stabile gjennom fase 4 og holdt seg inn i fase 5 (1700-500 f.Kr.). I fase 5 kommer båten tilbake i helleristningene. Elgmotivet er ikke til stede i denne fasen heller, men reinsdyret og bjørnen finnes fortsatt. Båtfigurene tolkes som en sterk kontakt med et sørgående kontaktnettverk langs kysten. Bortfallet av elg tolker han som at reinsdyret har overtatt elgens ideologiske posisjon.

Selv om Helskog påpeker at det kan ha skjedd omfattende endringer i tro og mytologi mellom fase 4 og 5, mener han at disse endringene er enda større mellom fase 5 og 6 (500 f.Kr.-100 e.Kr.). Først og fremst ser han endringer i boform ved at de store husene forlates til fordel for det han tolker som en mer mobil livsstil. I tillegg mener han at båten opptar den ideologiske posisjonen som reinsdyret hadde i fase 5. I denne fasen mener han at skipene også blir en markør for supra-regionale kontakter mot Sørlandet, mens hval, den ene elgen som finnes fra fase 6, og bjørn er uttrykk for den lokale tradisjonen (Helskog 2012: 193-197, 202-207).

Det Gjerde bidrar med når han deler opp fasene sine på en annen måte, er for det første en ny analyse av Helskog sine dateringer. For det andre setter han Alta lokale kontekst inn i et større supra-regionalt perspektiv.

I tabell 1 fremlegger jeg helleristningsmaterialet i Alta utfra den faseinndelingen jeg finner det mest hensiktsmessig utfra de endringene jeg mener å se i den lokale tradisjonen i Alta. Faseinndelingene jeg setter opp er mye mer forenklet enn Knut Helskog (2012) og Jan Magne Gjerde (2010) sine. Fasene de har satt opp baserer seg på en utvikling av helleristninger som jeg i all hovedsak er enig i, og jeg baserer meg på de dateringene Gjerde (2010: 252) har fremsatt. Likevel synes jeg ikke de ulike faseinndelingene deres er representative for utviklingen av den lokale tradisjonen i Alta. Der hvor Helskog ser en kontinuasjon av den lokale tradisjonen i Alta gjennom perioden 3000-2000 f.Kr., mener jeg at denne perioden (min fase 2) viser klare avvik fra den lokale og delte tradisjonen. Jeg mener også å se mer kontinuitet gjennom Helskogs fase 1-3 og 5-6 enn det Gjerde og Helskog gjør.

Min faseinndeling	Helskogs faseinndeling (2012)	Gjerdes faseinndeling (2010)
Fase 1: 5300-3000 f.Kr.	Fase 1: 5000-4800 f.Kr.	5200-4200 f.Kr.
	Fase 2: 4800-4000 f.Kr.	4200-3000 f.Kr.
	Fase 3: 4000-2700 f.Kr.	
Fase 2: 3000-2000 f.Kr.	2700-1700 f.Kr.	3000-2000 f.Kr.
Fase 3: 2000-200 f.Kr.	1700-500 f.Kr.	1700-1200 f.Kr.
	500 f.Kr. – 100 e.Kr.	1100-200 f.Kr.

Tabell 1: Faseinndelingene til Helskog (2012: 29), Gjerde (2010: 252) og undertegnede

2.2 Fase 1 (5300-3000 f.Kr.)

De aller første hugde helleristningene dukker opp ca. 5300 f.Kr. langs det som i grove trekk (utfra dagens landegrenser) er den norske, svenske og nordvest-russiske kysten. I det som er dagens Finland er det sannsynlig at hellemalinger dukker opp rundt samme tid (Lahelma 2008: 35, Gjerde 2010: 384). Det er derimot ikke funnet noen helleristninger (bortsett fra skålgroper som assosieres med en mye yngre kontekst) i Finland (se Lahelma 2008, Mandt og Løddøen 2005: 182-193). Bergkunsten har altså egentlig en mye større utbredelse enn de nordligste områdene jeg tar for meg i denne oppgaven. Jeg vil gi sporadiske referanser til noen av disse områdene og lokalitetene, men oppgavens lengdekrav tillater ikke noen dypere analyse av disse.

I starten av denne fasen av observerer vi at relativt store, ofte naturalistiske, helleristningsmotiver av hval, elg, rein og fugl blir avbildet. Kåfjord og Hjemmeluft er lokalitetene der vi finner store ansamlinger med helleristninger fra denne fasen i Alta. Her er både elg, reinsdyr, bjørn, elghodebåter og elghodestaver avbildet. Gjerde (2010) daterer de tidligste ristningene i Kåfjord til 5300 f.Kr. og de tidligste ristningene på Hjemmeluft til 5200 f.Kr. (Gjerde 2010: 285). Derfor setter jeg starten av min fase 1 til 5300 f.Kr..

En av hovedforskjellene mellom Gjerde (2010) og Helskog (2012) sine faseinndelinger er at Helskog anser de aller første ristningene, som markerer starten av helleristningstradisjonen rundt 5300-5200 f.Kr. (etter Gjerde 2010) som en separat fase som varer fra 5000-4800 f.Kr. (etter Helskog 2012 sine dateringer). I denne initielle perioden ble det hogd relativt få figurer, mest sannsynlig nøkkeldyr som allerede hadde en sentral plass i den lokale tradisjonen. I årene mellom 4800 og 4000 f.Kr. ser vi at de samme motivene repeteres i større omfang og

utgjør komposisjoner. Helskog isolerer dette som sin fase 2, mens Gjerde ser hele perioden fra 5300 til 4200 f.Kr. som en kontinuerlig fase. Siden motivrepertoaret forholder seg stabilt og (fra mitt teoretiske ståsted) ikke indikerer noen klare brudd frem mot 3000 f.Kr. ser jeg ikke noen grunn til å isolere perioden mellom 4000 og 3000 f.Kr. som en egen fase som Gjerde og Helskog gjør. Begge isolerer en omtrent tusen år lang periode frem mot 3000 f.Kr., uten at jeg helt klarer å gripe fatt i hvilke faktorer ved bergkunsten som tilsier mangel på kontinuitet. Selv om elghodestavene mangler i denne perioden, er det fortsatt et stort fokus på elg, rein og bjørn i ulike former.

Som sagt mener jeg at det ikke finnes noen indikatorer på endringer i perioden 5300-3000f.Kr.. Tvert viser materialet en videreføring og kunnskapsakkumulasjon rundt de nøkkeldyrene fra ristningene i Helskogs fase 1. Det er i denne perioden at de kjente elghodene på båtene opptrer unisont mellom alle mine valgte bergkunstområder. Jeg mener at hele denne perioden var preget av stabilitet fremfor brudd, der man hadde en stadig samling av kunnskap rundt det lokale miljøet og de sosiale båndene.

I perioden mellom 5300 og 3000 f.Kr. ser vi at helleristningsmotivene er målbart mindre, flere i antallet og innehar en større diversitet. Likevel må det fremheves at ingen av ristningsmotivene fra de aller tidligste ristningene (bortsett fra elghodestavene) blir borte i løpet av denne fasen. Nøkkeldyrene får tvert imot en mer sentral rolle. Flere objekter kommer til, som abstrakte mønstre, våpen, fotspor, ski, truger og gjerder. Alle disse objektene har en relasjon til bjørn, rein og elg. Helleristningene utgjør komposisjoner i tydelig samspill med hverandre og med den topografiske utformingen av berget i en økende grad i denne fasen (Helskog 2011, 2012, Gjerde 2009, 2010).

Mens vi i de første par hundre årene observerer en utbredelse av helleristninger over et stort geografisk område, ser vi i tiden etterpå en videreføring av informasjonen gjennom generasjoner. Derfor mener jeg at vi ser uttrykk for kontinuitet i den lokale tradisjonen gjennom hele denne fasen. I Alta er det i denne fasen vi ser de store reinsdyr-innhegningene i Kåfjord (figur 5) og Hjemmeluft (figur 4). Vi ser også et fokus på bjørn og det som ser ut som handlinger, ritualer og jakt (Helskog 1999) relatert til bjørn, reinsdyr og elg.

Hvis vi samtidig ser på helleristningene de andre stedene, har befolkningene også her videreført tradisjonen rundt sine nøkkeldyr. I Vyg i Hvitehavet beholdt man et fokus på

hvalfangst og elgjakt gjennom hele denne fasen. I Nämforsen i Sverige hadde man beholdt et fokus på aktivitet rundt elg med elghodestaver, og i Onega var det et fokus på det som tolkes som svaner (Bolin 2010, Vieira 2010). I den grad de ulike motivene utgjorde komposisjoner i Onega fremstår de som mer diffuse enn de tydelige komposisjonene i Alta, Vyg og Nämforsen.

Samtidig som den lokale tradisjonen har tillatt en dynamikk og utvikling i avbildningene av lokale ressurser, har elghodebåten en tilnærmet uforandret form i omtrent 2000 år på tvers av store avstander. Dette fenomenet gjør det umulig å beskrive elghodebåtene som et lokalt fenomen. Den geografiske utbredelsen av denne komposisjonen tilsier et nettverk av supra-regional skala.

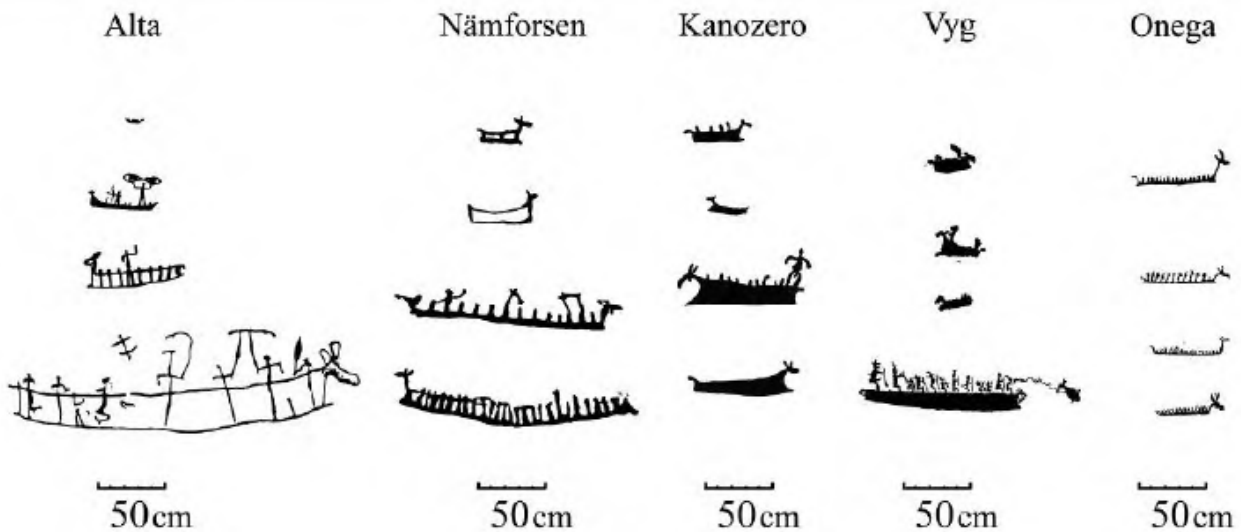
Et aspekt med disse elghodebåtene, som i aller høyeste grad fortjener en analyse, er at i det de forsvinner fra bergkunsten i Alta, opphører ristningsaktiviteten i løpet av kort tid i Vyg og Onega. I Alta og Nämforsen fortsatte man å hugge bilder i fjellet, men ingen relasjon elg uttrykkes i Alta.

Figur 4: Kåfjord 1. Karin Tansem, VAM, Verdensarvsenteret for Bergkunst, Alta Museum

Figur 5: Bergsbukten 1, Hjemmeluft. Karin Tansem VAM, Verdensarvesenteret for Bergkunst, Alta Museum

Figur 6: Båter fra steinalderen. Hentet fra Gjerde (2010: 149)

2.3 Fase 2 Omstruktureringer (3000-2000 f.Kr.)

Figurene på Amtmannsnes 2b (figur 7) ble produsert i tiden mellom 3000-2000 f.Kr. og er det mest kjente feltet fra fase 2. Her ser vi at ristningene har en helt ny stilistisk utforming.

Helskog mener at denne utformingen og disse motivvalgene kan minne om helleristninger kjent fra Sør Troms og/eller Vestlandet fra samme tidsperiode. I denne fasen finnes ikke båt-motiver, og elg-motivet ser ut til å i det beste spille en perifer rolle, om den i det hele tatt er tilstede (se Helskog 2012: 166-168). Det at det ikke er kjent båter fra denne fasen er merkelig både med tanke på den signifikansen båter må ha hatt i alle dagligdagse aktiviteter og fordi båter er blant de vanligste motivene både i de foregående og de påfølgende fasene. Jeg ser forsvinningen av elg-figurer i en sammenheng med forsvinningen av båt-motiver mht skiftende sosiale nettverk.

Menneske-figurer opptrer på diverse måter i denne fasen. Den største endringen er at vi ser store og dekorerte figurer som spenner seg over og overdekker andre figurer, samt menneskefigurer med dyrehoder. Dyrehoder på menneske-figurer har blitt tolket som sjamaner av enkelte forskere (Goldhahn 2002, Viste 2003). Som jeg vil komme tilbake til under, er det ikke usannsynlig at sjamaner eller religiøse ledere kan innta en sentral sosial rolle i perioder preget av ustabilitet. Jeg mener at 3000 f.Kr. markerer den første tiden med åpenbare brudd i tradisjon sett i bergkunstmaterialet, og kan sådan være en indikator på omstruktureringer og sosiale omveltninger.

Det kan være verdt å nevne noen andre elementer fra det arkeologiske materialet fra Varanger fra denne fasen. I Varanger kan det virke som at store sosiale omveltninger skjer i tiden rundt 3000 f.Kr.. Bjørnar Olsen (1994) mener at vi i Varanger observerer store sosiale omstruktureringer ved at befolkningene blir mer sedentære. Dette ville ført til høyere demografi (Ames 2002) og større potensiale for sosiale gnisninger (Olsen 1994). Ved gnisninger i sedentære samfunn ville det ifølge Olsen være vanskeligere å forlate gruppen (eller endre gruppetilhørighet) siden man ikke lengre hadde like utstrakte sosiale nettverk (se også Hood 1988: 67).

Når tradisjonen ikke hadde en kollektiv kunnskap om hvordan man skulle håndtere en slik situasjon, ville den kunne ende med voldelig utfall. Funn fra utgravninger i Nyelv viser skjeletter deponert i møddinger med indikasjoner på at de har blitt drept (Olsen 1994: 88). De første spor etter metall i Nord Norge er også funnet i Varanger. Hood og Helama re-daterer Karlebotn-dolken fra Varanger til 3200-2800 f.Kr. og setter den i en kontekst med direkte kommunikasjon med karelske områder på denne tiden. Han mener også at starten av den såkalte «gressbakkefasen» bør settes til dette tidspunktet (Hood og Helama 2010: 41-42). Hood mener også at perioden 2700-2200 f.Kr. utmerker seg i det arkeologiske materialet fra Finnmark ved at vi generelt sett har få bosetningsspor fra denne perioden.

Jeg mener ikke at den sosiale situasjonen for Varanger-området har vært direkte overførbart på Altaområdet. Jeg mener likevel at den sosiale situasjonen i Varanger ville hatt implikasjoner for informasjonen som kom til og fra Alta. Hvis befolkningene i Fennoskandia var bygget opp av sosiale nettverk av den typen som Hood beskriver, ved at befolkningen var bygget opp som et kontinuerlig lappeteppe av hybride befolkninger, ville informasjon strømme gjennom dette nettverket i takt med at folk var mobile og flyttet seg fra sted til sted. Om man rundt 3000 f.Kr. dreide mot en mindre mobil bosetningsform i ett område, ville dette få konsekvenser for informasjonsutvekslingen for hele for hele kontaktnettverket, også Alta.

Det er neppe tilfeldig at omveltningene i Varanger skjer samtidig som endringene i bergkunsten i Alta. Selv om vi bare finner indikasjoner på at denne potensielle konflikten har fått voldelige konsekvenser i Varanger, ser vi ut fra ristningene i Alta at ringvirkningene for konflikten kan ha hatt supra-regionale konsekvenser. For befolkningene i Alta ville Varanger-området påvirket eller inngått i et østlig orientert informasjonsnettverk. At Helskog aner innflytelse fra Sør Troms og/eller Vestlandet i det jeg kaller fase 3 virker dermed plausibelt.

2.4 Fase 3: Endringer (2000-200 f.Kr.)

2000 f.Kr. ser vi åpenbare indikatorer i bergkunsten i Alta og Nämforsen på at de har inngått i et kontaktnettverk som strakk seg sørover. Selv om reinsdyr og bjørn fortsatt forholder seg som sentrale dyr i bergkunsten, er det store skips-motiv med mange mannskapsstreker som er de mest fremtredende motivene i denne fasen. I fase 3 ser vi at det som anses som helleristninger av en sørskandinaviske karakter produseres sammen med elementer fra veidekunsten kjent fra fase 1. Den «anormale» stilarten kjent fra fase 2 og Amtmannsfeltet er nå byttet ut med en stil som mer minner om den fra fase 1.

Selv om båtmotivene dukker opp igjen i denne fasen, har båten radikale endringer ved at den mangler elghode i baugen og ved at den ser ut til å være av en byggeskikk senere kjent fra Sør Skandinavia (Bradley og Nimura 2013: 16). Gjerde og Helskog er enige i at bergkunsten fra denne fasen er inspirert av sørskandinaviske impulser, selv om tidsperioden faller noe utenfor Gjerdes doktorgradsavhandling. Helskog (2012) gir sterkt uttrykk for at denne impulsen var av en ideologisk art fremmed for den lokale (Helskog 2012: 196). Elg-motivet forsvinner nesten totalt fra helleristnings-repertoaret ca. 3000 f.Kr.. Kun ett sikkert elg-motiv er kjent fra perioden etter det. Som indikert over kan dette ha en relasjon til de lokale endringene som tok sted i Varanger og de supra-regionale omstruktureringene som kan ha skjedd i kjølevannet av dette. Elementer fra veidekunsten og den lokale tradisjonen inkluderes i bergkunst-repertoaret frem til helleristningenes opphør rundt Kristi fødsel.

De sørskandinaviske ristningene var i bruk i sørlige tradisjoner over en lang periode før de dukker opp i materialet i Nämforsen og Alta. De store skipene som gjerne forbindes med denne bergkunsten er likevel av en nordlig opprinnelse (Bradley og Nimura 2013: 16). Langs Norskekysten mener Valen (2007) at et kontaktnettverk mellom nord og sør har eksistert gjennom hele den yngre steinalderen. Funn av økser av sørskandinaviske type er faktisk funnet også i Alta (Valen 2007: 63, 70), og nylige utgravninger på Tønsnes gir indikasjoner på at dette materialet kan komme til å dukke opp oftere i nord (Skandfer et al 2010).

Valen mener at Vestlandet nesten kan regnes som et nærmest «funntomt» område når det kommer til utbredelse av artefakter knyttet til jordbruk, mens fjellovergangen i området mellom Nämforsen og Trondheimsfjorden var brukt til transport av materiale knyttet til denne sørlige kulturen (Valen 2007).

*Figur 7: Amtmannsnes 2b, Karin Tansem, VAM.
Verdensarvsenteret for Bergkunst, Alta Museum*

2.5 Andre Områder: Vyg, Onega og Nämforsen

Helskogs inndeling mellom første og andre fase, med større diversitet og intensivitet av helleristningsproduksjon i hans fase 2 kan også sies å være gjeldende for andre områder. Det kan virke som at helleristningene har vært innført som et teknisk hjelpemiddel (tillagt ideotekniske krefter) for å overføre viktig kunnskap. Kopieringene av denne teknologien ville være særdeles enkel ved at man hogde et bilde av et dyr inn i strandsonen og brukte dette som en referanse i fortellinger. På grunn av enkelheten av denne teknologien blir det forståelig hvordan den kunne ha en så rask spredning. Helskogs inndeling mellom første og andre fase, med større diversitet og intensivitet av helleristningsproduksjon i hans fase 2 kan også sies å være gjeldende for de andre områdene. Det er åpenbart at sosial interaksjon har foregått på tvers av mine case studie lokaliteter. Denne interaksjonen ville bidratt til en opphoping av både sosial og miljø-relatert informasjon og ført til intensiv bruk av spesifikke helleristningslokaliteter.

Av de områdene som er nevnt, er det i Vyg vi kan observere det aller mest standardiserte helleristningsmaterialet. Foruten skiftet til et sørlig orientert kontaktnettverk i tiden etter 2000 f.Kr. har også Nämforsen et meget standardisert motivvalg. En lokalitet fra Vestlandet som også bør nevnes i den sammenhengen er Vingen i Sogn og Fjordane der man mer eller mindre har hatt et ensrettet fokus på hjort (Mandt og Lødøen 2005: 134-157).

I Vyg er det fra ristningsproduksjonens start på Jerpin Pudas-feltene ca. 5300 (for kritikk av dateringene herfra, se gjerde 2009: 52-53) et relativt ensidig fokus på hvalfangst. Ved ristningenes opphør ca. 2000 f.Kr. på Zalavruga-feltene hadde fokuset dreid noe mer mot elgjakt. Hvalfangstscener finnes også da, men ikke i like stor grad (Gjerde 2009, Gjerde 2010: 300). Antallet deltagende båter og menneskefigurer i hvaljakten øker dess yngre ristningene er.

I Nämforsen er en overveldende majoritet av helleristningene relatert til aktivitet med elg (Tilley 1991: 58 Lindqvist 1994: 183). Helleristningsproduksjonen i Nämforsen fortsatte frem til ca. 1000 f.Kr. med helleristninger av en sørskandinavisk type de siste tusen årene. I denne siste perioden har elg-motivet mistet sin signifikans i helleristningene. Elgen inngår fortsatt i komposisjoner med aktivitet med elg, men heller ikke i Nämforsen er båtene avbildet med elghode etter 2000 f.Kr. (Baudou 1995: 88). Dette indikerer at man i Nämforsen har hatt elgen både som et nøkkedyr og primær ressurs innenfor lokal tradisjon, og at den frem til 2000

f.Kr. også var en sosial markør.

Gjerde mener at Onega-ristningene ble produsert i korrelasjon med Vyg-ristningene (Gjerde 2010: 299-301). Selv om svanemotivene er de mest fremtredende, er det bruken av elghodebåten i motiv-repertoaret som er viktig i denne sammenhengen. Det finnes hvalfangstscener som Gjerde tolker i retning av at befolkningene i Onega tidvis deltok i jakten på hval i Vyg. Ellers er det bred enighet om at Onega utviser størst likheter til helleristningene i Nämforsen og Vyg.

3 Teoridel 1: Informasjonsprossesering

3.1 Kulturell Overføringsteori

Den kulturelle overføringsteorien som brukes i denne analysen sier at uavhengige oppkomster av kulturfenomener er mindre sannsynlig enn at de er overført fra nabogrupper kultur (Eerkens og Lipo 2007: 241). Dette betyr at vi i studiet av kulturelle variasjoner alltid må studere flere sannsynlige veier for kulturelle slektskap (Eerkens og Lipo 2007: 243 Richerson og Boyd 1992: 61). For å få en forståelse av den kulturelle utviklingen i området må vi derfor også forstå overføringsprosessene som har tatt sted (Eerkens og Lipo 2007: 246, 260). Med dette utgangspunktet blir det mulig å gripe tak i spørsmålene om hvordan tradisjon vedlikeholdes, og i hvilke kontekster tradisjon overføres horisontalt i landskap og vertikalt i arv gjennom generasjoner.

Siden Whallon var student av Binford blir det naturlig å peke på noe av det han har tatt med seg herfra. Binford (1962) ville kategorisert bergkunsten som «ideo-tekniske» gjenstander. Det vil si at de hadde en referanse til ideologien i det sosiale systemet. Som han sier finner man ikke fiskekroker i ørkenen, og man finner et redskapsinventar relatert til den boreale skogen i den kontemporære boreale skogen. Dette er gjeldende for de sosio-tekniske gjenstandene (redskapene) som er relatert til økologien, men også for ideo-tekniske gjenstander siden disse er relatert til økologien og også sosio-tekniske gjenstander (1962: 219-220).

Binford deler begrepet «kultur» inn i sosiale, tekniske og ideologiske subsystemer. Endringer i det sosio-tekniske materialet må forklares med referanse til strukturelle endringer i det sosiale systemet (Binford 1962: 219), og endringer i det ideo-tekniske materialet må forklares utfra det lokale kontekstuelle miljøet, eller den lokale og tradisjonelle kunnskapen som Fitzhugh (et al 2011) ville kalt det. Den tekniske informasjonen omfatter i stor grad kunnskap rundt teknologier, teknikker og strategier (som hvordan redskapene ble lagd).

Whallon (2011) mener informasjonen som sirkulerte i forhistoriske jeger-samler-samfunn relaterte seg til tekniske, sosiale og *miljø*relaterte faktorer. Vi ser at dette minner om de kulturelle subsystemene til Binford, bare at det ideologiske aspektet er byttet ut med miljø. Dette betyr ikke at det ideologiske aspektet ikke har noen relevans for Whallon. For min del gir uansett miljøet føringer for økologi og ideologi gjennom hvilke nøkkeldyr en forholdt seg

til. Jeg forstår det som at ideologien er uatskillelig fra den kontekstuelle situasjonen og den lokale og tradisjonen.

Det blir åpenbart vanskelig å definere en type artefakt som enten miljø-relatert, teknisk, sosial eller ideologisk. Det er tydelig at informasjon tilhørende den ene kategorien samtidig kan tilhøre andre kategorier. Den tekniske informasjonen vil være en del av enhver artefakt. Selv om det skulle være slik at bergkunsten hovedsakelig har hatt en ideologisk funksjon, vil likevel teknisk og sosial informasjon ha spilt en stor rolle.

Den sosiale informasjonen har lagt åpenbare føringer for hvilke motiver som skulle avbildes. Det er ikke sjiraffer og elefanter som er avbildet, men dyr som finnes i lokalområdet. Den tekniske informasjonen gjennomsyrrer også bergkunsten ved at produksjonen av selve motivene er en *hoggeteknikk* som må kunne og at konkrete *jaktstrategier* ble avbildet, men òg i den forstand at bergkunstområdene ville fungert som sentrale steder som en rutinemessig måtte vende tilbake til for kontinuerlig oppdatering av informasjon (Whallon 2011: 5).

Som regel er det jo faktisk slik at redskaper har sekundære funksjoner utover de åpenbare primære funksjonene. En jernalder-spenne hadde for eksempel en primær rolle hvor den holdt klær på plass. Likevel ser vi i arkeologisk materiale og i sagalitteratur at spennene hadde en større ideologisk funksjon (Kristoffersen 2000). Dyrehode-dolken fra Gropbakkengen (Olsen 1994: 83), økser dekorerte med dyrehoder (Carpelan 1975), elghodestaver funnet i karelske gravplasser (Carpelan 1975) og rituelle deponering av redskaper, dyr og mennesker er åpenbare indikatorer på at vi må operere med flytende grenser også for steinaldermaterialet, om artefakter i det hele tatt skal kategoriseres på denne måten. Dette får en stor konsekvens for tolkning av bergkunsten som i meget stor grad tolkes som rent ideo-tekniske gjenstander. Skal vi ta det for gitt at bergkunsten hadde en rent ideologisk funksjon, eller kan bergkunsten like gjerne ha vært et teknisk hjelpemiddel ved sosial interaksjon?

Når Whallon beskriver miljø-relatert informasjon dreier dette seg i første rekke om landskap, klima og vær og hvordan fremtiden vil bli påvirket av variasjoner i disse systemene. Denne informasjonen er kunnskap man bygger opp gjennom en tilstedeværelse i landskapet. Ingold (2000: 36-37) beskriver denne formen for kunnskapsdannelse som en «enskillment»-prosess. Kort forklart er dette kunnskap man lærer gjennom erfaring, observasjon og deltagelse «on the spot»; der det skjer når det skjer. Når Ingold beskriver dette, blir enskillment stående som

en opposisjon til en horisontal og vertikal utbredelse av informasjon. All kunnskap blir et resultat av den direkte erfaringen av verden. Dette synet på informasjonsoverføring mener jeg er inkommensurabelt med flere aspekter av helleristningsmaterialet. Elghodebåten er den fremste indikatoren på at informasjon har blitt overført over store avstander. Også en del aspekter ved de sørskandinaviske ristningene i fase 3 virker inkommensurabelt med denne teorien. Siden jeg ser helleristningene som visuelle hjelpemidler i både en vertikal og horisontal overføringsprosess blir også selve helleristningene som et fenomen en kontrast til Ingolds teori.

Felles for Binford, Whallon, Eerkens og Lipo, Richerson og Boyd og Fitzhugh er at endringer i det arkeologiske materialet forstås som resultat av fluktuasjoner i nødvendige ressurser, klimatiske endringer og forskyvninger i kontaktnettverk som følge av dette. Det er et fokus på hvordan informasjonsbehandlingen påvirker samfunn gjennom horisontal utbredelse, altså når informasjon flyttes gjennom et geografisk område, og hvordan den opptar en plass i lokale tradisjoner. Richerson og Boyd og Eerkens og Lipo åpner mer for at mennesker faktisk er kapable til å oppta «pakker» med kunnskap i tilfeller av uforutsette kriser.

3.2 Fluktuasjoner

Om vi ser på ressursgrunnlaget vet vi at alle dyrebestander fluktuerer i takt med økologiske svingninger. Poenget med å ha en dypgående lokal kunnskap som inngår i tradisjonen er at fluktuasjoner skal forutses av mennesker som lever i tett kontakt med landskapet (Collignon 2006: 68). Risikominimering kan dermed iverksettes i forkant av eventuelle katastrofer (Collignon 2006: 74). Dette kan skje ved at individer fra de berørte gruppene intensiverer jakt og fangst på andre ressurser for en periode (Winterhalder 2001), eller ved at de for en periode distribueres rundt om i kontaktnettverket. Ved permanente landskapsendringer (som langvarige klimatiske endringer) må menneskene velge mellom å flytte til et annet område, å eksperimentere seg frem i landskapet, eller å kopiere adferden til individer som har kunnskap om det endrende miljøet, altså oppta pakker med informasjon. Det sier seg derfor selv at fluktuasjoner ett sted kan gi sosiale ringvirkninger i andre områder.

Det at individer som innehar spesifikk kunnskap flytter til et nytt sosialt miljø kan skje gjennom utveksling av partnere (Whallon 2011) eller gjennom periodevise småskalamigrasjoner. Ved småskalamigrasjoner vil det være viktig at alle delene av det sosiale nettverket er oppdaterte (Whallon 2011: 6). En eller flere grupper som fungerer som allianser

ved kritiske fluktuasjoner kan naturligvis bare være til hjelp dersom de har kapasitet til det, og er forberedt på en plutselig og periodevis økning i demografien. Whallon setter en øvre tidsramme for overlevelse av kollektiv viktig kunnskap til 60-100 år. Det kan virke som han er noe påvirket av hvordan cariboo-bestanden fluktuerer i sin case studie, og han påpeker selv at denne tidsrammen er spekulativ. Richerson og Boyd og Eerkens og Lipo mener at informasjon som er livsnødvendig for gruppens overlevelse vil implementeres i ideologi. Ved å konstituere denne informasjonen repetitivt gjennom ritualer og seremonier vil denne informasjonen kunne oppta sentral rolle i tradisjonen, selv om det er en fluktusjon som sjeldent opptrer.

Dette kan være en indikator på hvorfor vi opplever den nærmest dikotomiske fremstillingen av elg og båt (vann : land). Tradisjon kan gjennom mytologiske fremstillinger ha tillagt det ene økosystemet en relevans ovenfor det andre. Ved en fluktusjon i det ene systemet, ville den delte tradisjonen kunne føre en i retning av konkrete områder.

Endringer i klimaet kan skje på forskjellige nivåer og i ulike frekvenser. Noen av disse fluktusjonene ville vært forventede som f.eks. at den harde og lange vinteren tilsa dårlig reinsdyr-jakt for den kommende sesongen. En slik fluktusjon kan sies å være helt normal, forutsigbar og overkommelig for mennesker som var godt kjent i området. Kunnskapen om «fall-back»-ressurser og «fall-back»-områder ville være implementert i den lokale tradisjonen. En slik fluktusjon vil være av en slik type som ikke krever noen stor plass i tradisjonen siden menneskene hele tiden opplever den. Gjennom oppveksten blir vi vandt til at f.eks. lemenår opptrer hvert tredje-fjerde år som igjen fører til økt demografi blant rovfugl og andre rovdyr som jakter på smånagere. Siden denne informasjonen er noe alle har kunnskap om, er det heller ingen vits i å forankre den i tradisjon (eller helleristninger).

Derimot ville disse menneskene møtt problemer ved fluktusjoner som varte utover normalen, som hvis reinsdyrbestanden brukte unormalt lang tid på å reise seg igjen, eller om man opplevde flere snødekte somre på rad. Selv om man kunne overlevd på å spise fisk i flere år, ville likevel reinsdyrets rolle som et nøkkeldyr for folkene i Alta kunne sette infrastrukturen ut av spill. Med den store avhengigheten til reinsdyr for produksjon av tekstiler og redskaper og kanskje til og med som trekkdyr og lokkedyr (Helskog 2010, 2012: 63) ville en langvarig kollaps i reinsdyrbestanden kunne påvirke samfunnet betydelig.

Vi har også langvarige klimatiske endringer som skjer gradvis over lang tid, sammen med kausale endringer i økologien. Perioden jeg undersøker var preget av slike langvarige klimatiske og økologiske endringer. Etter at isen hadde trukket seg tilbake fra området etter siste istid var landskapet preget av en lang periode med gressland og dvergbjørk (Price 1991). I tiden rundt 7000-6000 f.Kr. begynte innlandet å dekkes av furuskog. Denne furuskogen hadde en maksimumsutbredning i tiden mellom 6000 og 2100 f.Kr. (Hood 2012: 126) før den trakk seg tilbake igjen til dagens grenser rundt 500 f.Kr. (Helskog 2012: 27). Dette ville naturligvis hatt store innvirkninger på terrestrisk dyreliv, fremkommelighet i terrenget og aktiviteter rundt jakt og sanking. Både fordi fremkommeligheten og sikten ville reduseres, men òg fordi den økologien man måtte tilvennes til ville kreve en adaptasjon til nye nøkkedyr eller nye strategier ovenfor de allerede kjente nøkkedyrene.

Langvarige endringer kan snu opp ned på ressurstilgangen over lang tid. Den lokale tradisjonen vil da kunne ende opp med en tradisjon bundet opp mot et stadig forsvinnende dyr. Et endret miljø som dette kan føre til maltilpassede tradisjoner der man beholder et fokus på noe som ikke lengre er relevant for den lokale økologien (Eerkens og Lipo 2007: 245). Hvis et landskap gradvis blir mer og mer punktuert som følge av landskapsendringer, kan også sosiale relasjoner ende opp med å bli maltilpassede.

Jeg ser ikke noen sterke tegn på at en slik prosess har foregått i Alta i tiden da helleristningene ble laget. Elg-motivet tar en brå slutt i Alta ca. 3000 f.Kr. og minner akutte omstruktureringer, ikke om noen gradvis endret holdning til elgen. Det er ingen økologiske faktorer som skulle tilsi en tilbakegang i elgbestanden i denne tiden. Det kan derimot ikke utelukkes at en eventuell innlandsrute mellom Varanger og Alta kan ha blitt forstyrret.

En form for krisetilstand som kan være verdt å nevne i denne sammenhengen er skogbranner. Når den boreale skogen hadde etablert seg i Fennoskandia ville dette også medført større skogbrannfare. Laven som reinsdyret beiter på er særlig sårbar for skogbranner (Sveinbjörnsson 1990), og elg er kjent for å florere i tiden etter skogbranner ved å spise spirer fra bakken.

3.3 Mitigering og Krisehåndtering

Richerson og Boyd (1992) mener at langdistanse-kontaktnettverk alltid har vært en nødvendighet for mitigering av krisetilstander i forbindelse med fluktuasjoner og sosial

ustabilitet. Man ville vurdert de ulike kjedene av informasjonsformidling man hadde tilgjengelig og valgt det beste alternativet for den kontekstuelle situasjonen (Richerson og Boyd 1992, Eerkens og Lipo 2007).

Det er de mest sjeldne og omfattende fluktuasjonene som best synes i det arkeologiske materialet (Fitzhugh et al 2011: 94). Hva som menes med det er at man ved tidligere uerfarte kriser vil oppsøke perifere befolkninger som er kapable til å håndtere den pågående krisen. «Pakkelsesninger» av informasjon om nye former for overlevelsesstrategier kunne utveksles, noe som ville ført til endringer i oppførsel og materiell kultur (Eerkens og Lipo 2007: 257, Richerson og Boyd 1992: 65). Når teknologier implementeres og adferd endres oppleves dette som diskontinuitet i det arkeologiske materialet.

3.4 Kopiering

Som det kan forstås av det som er nevnt over blir ressursgrunnlaget til de lokale befolkningene en sentral del av mye av informasjonen som prosesseres. Derfor vil kontaktnettverk i stor grad også følge økologiske mønstre. Det blir for eksempel å forvente at grupper innenfor de cirkumpolare områdene har større forutsetninger til samarbeid innad i dette området enn med grupper lengre sør. Dette skjer fordi disse menneskene sannsynligvis har likheter i hvordan de oppfatter verden og opererer med noen av de samme nøkkeldyrene. Det forventes at informasjonen som sirkulerer i et samfunn basert på likheter i verdensbilde og språk flyter relativt fritt (Fitzhugh et al 2011: 91, Eerkens og Lipo 2007). Elghodebåten kan i en sånn forstand oppfattes som et symbol på at de alle hadde elgen som et nøkkeldyr, og at båten hadde en stor betydning for sosiale relasjoner. Ved strategisk plassering av elghodebåten i mikrolandskapet i helleristningsfeltet kunne elghodebåten fungert som kartfestinger av sosiale relasjoner.

Kopiering av kulturelle trender er noe som i første instans skjer som mentale forestillinger hos individer gjennom memorering. Gitte regler for *hvordan* informasjon kan opptas, for ikke å si *hvilken* informasjon som kan opptas samt tabuer er ofte en integrert del av verdensbildet (Whallon 2011: 22). Disse forestillingene filtrerer informasjon og relaterer den til en allerede eksisterende minne-bank. De religiøse forestillingene nedarves kulturelt fra nær familie, men endres i takt med opptak av ny informasjon gjennom livets gang (Eerkens og Lipo 2007: 244). Om ny kunnskap for overlevelse om endringer i primær ressurskilde og nye nøkkeldyr overføres, skapes et dynamisk forhold mellom kosmologiske forestillinger og informasjonen

der begge deler adapteres for å inkorporere og skape forståelse for det andre.

Sanger ville blitt sunget i kor og skapelsesmyter ville blitt resitert, samtidig som viktig informasjon ville blitt overført gjennom ideologiske termer. Ved å sanksjonere korrekt adferd gjennom slike ritualer forhindrer man at informasjonen blir overført til neste ledd i endret form. Viktig informasjon sikres dermed sin overlevelse, ikke bare til neste generasjon, men også til alle kommende generasjoner.

3.5 Hviskeleken

Ved distribusjon av informasjon fra et individ til et annet utsettes den for ulike former for støy. Dette gjelder både den vertikale og den horisontale overføringen. Hvilken type informasjon det er snakk om og hvilken kontekst informasjonen overføres i har stor betydning for graden av støypåvirkning. Informasjon utsettes generelt for mindre støy om den kommer fra en førstehåndskilde i en samlingsboplass enn om den kommer fra en perifer del av kontaktnettverket overført gjennom flere ledd. Hvor, hvordan og hvorfor informasjonen overleveres er relevante spørsmål når det kommer til støypåvirkning. Man vil lære informasjonen bedre om den overleveres gjennom en repeterende seremoni enn om den kommer som en replikk i en samtale. Kompleksiteten, eller den mengden informasjon som skal overleveres har òg mye å si. (Whallon 2011, Fitzhugh 2011, Eerkens og Lipo 2007, Richerson og Boyd 1992, Tehrani og Riede 2008)

Når vi ser på Collignons (2006), Richerson og Boyds (1992: 61) og Hoods (2012) nettverksteori der jeger-samler-grupper ikke har noen strengt definert gruppetilhørighet, men heller fremstår som en serie av sammenhengende befolkninger, og det som nå er sagt om horisontal overføring av informasjon, mener jeg at Whallons (2011: 20-21) analogi med hviske-leken kan være passende som en potensiell overføringsprosess. Det er en barnelek som går ut på at man sitter i en sirkel og hvisker et ord eller en setning til nestemann. Når den har gått gjennom alle leddene sammenligner man informasjonen fra det første og det siste individet og måler den kvalitative endringen som har skjedd. Endringene informasjonen har gjennomgått er ofte stor. Om det er et kort ord som hviskes til neste mann vil dette overføres med mindre støypåvirkning enn om det er en analyse av Einsteins relativitetsteori.

Informasjon som spres på denne måten mellom ulike samfunn er den informasjonen som har størst geografisk rekkevidde på grunn av sitt åpne og enkle innhold, samtidig som det er den

informasjonen som blir mest falsifisert gjennom misforståelser. Likevel mener Richerson og Boyd at et nettverk av slik informasjonsflyt også kan ha lagt til rette for mekanismer for overlevering av viktig informasjon (Richerson og Boyd 1992).

Jeg mener at informasjon kunne kommet til Alta fra perifere deler av Nordkalotten gjennom overlappende gruppetilhørigheter i relativt uforstyrret form. Korte beskjeder om viktige miljørelaterte observasjoner og arrangering av partnerskap ser jeg for meg kunne formidles relativt uforstyrret. Om informasjonen var viktig nok, konsis nok, forståelig for alle individene i kjeden og kanskje også tillagt et visuelt hjelpemiddel, ville informasjonen funnet sin vei. De mange dyrehodeartefaktene som er funnet i Fennoskandia kan ha spilt en rolle i denne prosessen (se Carpelan 1975, Lindqvist 1994, Kashina and Zhulnikov 2011).

3.6 Lokal og Tradisjonell Kunnskap

Lokal og tradisjonell kunnskap grenser opp mot hva jeg har definert som «tradisjon» og hva Richerson og Boyd (1992: 91) beskriver som samspillet mellom «guided variation» og «biased transmission». Guided variation er bestemmende for spesifikk adferd for at informasjonen skal holde seg uforandret. Biased transmission skjer når en overveier hvilken type informasjon de vil kopiere i en krisetilstand. En overveier forskjellige mulige løsninger fra ulike deler av kontaktnettverket og velger den beste løsningen. Ved å kopiere pakker med kunnskap vil man også måtte oppta informasjon relatert til andre nøkkeldyr enn de man er vant til fra sitt ideo-tekniske repertoar. Derfor vil ideologiske faktorer spille inn i denne overveielsesprosessen.

Fitzhugh skiller mellom lokal og tradisjonell kunnskap, der det lokale og tradisjonelle hele tiden er i et samspill. Lokal kunnskap er vanligvis informasjon om nærmiljøet som er direkte opplevd av den lokale befolkningen. Dette er informasjon angående dyrene de er avhengige av, den lokale skogen, vidda eller fjellet, hvilke fallback-ressurser som finnes i området osv. (Collignon 2006: 100, Fitzhugh et al 2011). Folkene som bodde i Alta ville hatt en inngående lokal kunnskap om Altafjorden, Altaelva, lokalområdet rundt, stier, matlagre, samt alle vesener som holdt til der.

Den lokale kunnskapen inngår i dagligdagse aktiviteter, personlig opplevelse og muntlig historie og har dermed en høy frekvens av gjentakelse (Fitzhugh et al 2011:89). Denne typen informasjon blir ifølge Fitzhugh den sikreste typen informasjon siden den gror sterkere dess

lengre en gruppe har tilhørighet til et spesifikt habitat og dess større variasjon gruppen overlever i dette habitatet. I Alta er det innlysende at reinsdyr, elg og bjørn har opptatt en stor rolle i den lokale tradisjonen. Ved hyppige fluktuasjoner blir gruppen tvunget til å periodevis akkumulere større diversitet i kunnskapen om lokalområdet. Den tradisjonelle kunnskapen omhandler da også klimatiske og økologiske sykluser formidlet gjennom ideologiske koder, samt hvordan endringer i disse systemene kan påvirke ressursgrunnlaget i fremtiden.

3.7 Sosial Kunnskap

Den sosiale kunnskapen er informasjon som kan sies *krever* deling og ut fra det generere videre pleie av de sosiale nettverkene. Sosiale nettverk er bygget opp av ulike grupper som hjelper hverandre å mitigere ulike kriser. Derfor burde det ikke være uforventet at det er i indre fjordstrøk vi finner de store bergkunstområdene. Her kunne ulike deler av en større gruppe med ulike sosiale tilknytninger, evt flere ulike grupper med ulike økologiske tilpasninger fra innlandet, ytterkyst og innerkyst møtes til tider av året (Hood 1988:75). I tilfeller med økologisk ubalanse i ett av disse habitatene ville det alltid være et alternativt habitat å lene seg på. Naturligvis krever dette at de sosiale nettverkene rutinemessig oppdateres og at de sosiale båndene aktivt pleies.

For en innlandsbefolkning ville det være naturlig å ha kystbundne lokaliteter relatert til «fallback» ressurser ved forventede og midlertidige fluktuasjoner i innlandet. På generell basis opptrer lokaliteter ved kysten som mer stabile og kan håndtere høyere demografi enn innlandslokaliteter (Ames 2002). Det er fordi man langs kysten har et multippel av dyrearter man kan jakte på. Havet tilbyr så og si alltid fisk, sjøpattedyr, skjell eller sjøfugl. Samtidig som kysten også kan virke som en energisparende ferdselsvei, har helleristningsområdene også den faktoren at denne ferdselsveien strekker seg inn i innlandet med navigerbare elver.

3.8 Skalaer

Organiseringen av det sosiale nettverket kan ses gjennom ulike nivåer. Det mest intime og lukkede nivået er i samlinger der deler av den lokale gruppen, eller familier møtes. Dette kaller Fitzhugh det lokale, eller inter-band nivået. Når flere slike enheter kommer sammen vil dette nivået betegnes som et supra-band nivå. Fitzhugh mener at samlingsboplasser og handelsstevner gjerne tar sted hvor veiene til flere av gruppene i et supra-band nivå møtes (Fitzhugh et al 2011: 91). Det nivået som har den bredeste rekkevidden er det regionale nivået.

Fitzhugh mener at det må skilles mellom regionale nettverk der landskapet tillater enkle forflytninger av mennesker og informasjon, og regionale nettverk der landskapet krever «handels»- eller «informasjons»-spesialister. Det er landskapets topografi som er bestemmende for dette. Denne spesialiseringen kan òg organiseres ved at man i ulike faser av livet gjennomfører såkalte walkabouts eller scoutings (Whallon 2011: 8). Som Gjerde (2009, 2010) og Ames (2002) peker på, er kysten et område hvor individer lett kan forflytte seg. Dette har likevel visse logistiske følger, som ved at båter trenger konstant vedlikehold, har en begrenset holdbarhet og kan være tidkrevende å produsere (Ames 2002). De indre fjordområdene ville naturlig nok vært mer gunstige for bosetning enn den harde arktiske ytterkysten.

Gjerde legger stor vekt på båten og dens betydning for ferdselsmuligheter. Han mener at båt-teknologien og spredningen av elg-relaterte symboler i fase 1 er et uttrykk for kontaktnettverk på en «inter-regional»-skala (Gjerde 2010: 384). Selv om han anvender Collignon sin landskapsteori, mener han at det kan ha foregått en intim oppdatering av informasjon der individer foretok langdistansereiser mellom lokalitetene. Om personlige langdistansereiser har foregått, mener jeg at de har skjedd over et så stort geografisk område at det blir mer riktig å definere det som et supra-regionalt kontaktnettverk.

3.9 Partnerskap og Gruppetilhørigheter

Når mennesker kom sammen i samlingsboplasser, enten med jakt som den samlende aktiviteten eller om andre faktorer var mer viktige, ble området en arena for diverse former for informasjonsutveksling. Informasjon som vedrørte genetikk og slektsbånd ville hatt en naturlig plass i samlingsboplassene. Organisering rundt utveksling av partnere kunne vært fordelaktig å ta for seg her.

Whallon (2011) fremhever utveksling av partnere som en katalysator for sosial interaksjon. Hvor det er ledige partnere, deres slektstre, utseende, hvilken kunnskap de sitter inne med og helse er informasjon som Whallon har et ganske stort fokus på i sosial sammenheng. Dette kriteriet innebærer en selvfølgelighet i at individer innenfor et lukket samfunn uten kontakt med andre grupper vil ende opp som innavl. Likevel medfører utveksling av partnere på tvers av gruppetilhørigheter flere implikasjoner enn bare sunn reproduksjon. Det blir naturlig å forestille seg at det individet som forlater gruppen sin ikke bryter kontakt med familien. Det må være å forvente at besøk, enten sporadisk eller gjennom organiserte samlinger, ville tatt

sted både forut for og etter partnerbyttet (Whallon 2011: 6).

En ville da kunne oppta informasjon om tilstand fra perifere deler av kontaktnettverket, og tilstander utenfor kontaktnettverket gjennom rykter overført gjennom flere ledd av overlappende kontaktnettverk. Både Gjerde og Helskog mener at de elaborerte innhegningsristningene fra ca. 4800 f.Kr., ikke bare er uttrykk for lokal og tradisjonell kunnskap, men at de òg uttrykker konkret informasjon om mer perifere steder. Om så skulle være tilfelle, mener jeg at motivbruken i den største reinsdyrs-innhegningen på hjemmeluft indikerer en form for informasjonsoverlevering som kan minne om hviskeleken basert på bruddstykker av kunnskap. Her ser vi det lokale miljøet avbildet med en meget høy grad av lokal kunnskap i reinsdyrs-innhegningene (figur 4 og 5). Til høyre i bildet virker det som at kunstneren har formidlet kunnskap om perifere deler av nettverket. Kanskje symboliserer «teltene» (eller «halskjedene») geografisk fjerne bosetninger.

Vi kan anta at vennskap, familieband og allianser på tvers av gruppetilhørigheter og gjennom slike overlappinger av nettverk til en viss grad har bidratt til de strukturelle likhetene vi observerer mellom alle helleristningsområdene gjennom fase 1. Dette trenger likevel ikke stå i en motsetning til at mennesker også har foretatt langdistansereiser eller at spesialister på informasjons-overlevering eksisterte. Whallon (2011:16-17) påpeker at partnerskap også kan skje som en del av en overlevering-strategi der et individ med spesifikk kunnskap plasseres inn i et nytt samfunn.

I slike tilfeller slipper man noe av dilemmaet med høy grad av kompleksitet i informasjonsinnholdet. Selv om dette individet kom fra et fjernt område som baserte seg på en annen økologi og en annen ideologi, ville dette individet ikke ha noen tidsramme for overleveringen av informasjonen. Ved å alltid ha dette individet rundt seg, kunne replisere dette individets handlinger og hele tiden bli korrigert og undervist, ville man på et mer stabilt grunnlag kunne integrert denne informasjonen i den lokale tradisjonen. Overleveringer av informasjons-pakker som Ingold er fiendtlig mot blir dermed muliggjort gjennom denne måten å overføre en praksisbasert pakkelsning.

3.10 Samlingsboplasser

Mobilitet som fenomen begrunnes gjerne med høsting av sesongbaserte ressurser fra spesifikke deler av landskapet. Samlingsboplasser oppstår der flere grupper, mennesker og

dyrs veier møtes og store mengder ressurser i det minste til visse tider av året finnes i overflod (Whallon 2011:6). Bergkunstområdenes store antall helleristninger og ristningenes motivvalg indikerer at disse områdene har oppfylt disse kriteriene (Gjerde 2010: 270). Hos både Fitzhugh og Whallon fremstår den horisontale sirkulasjonen av informasjon i stor grad som et biprodukt av aktiviteter innenfor jakt og fangst. Likevel virker det som at selve pleien av kontaktnettverkene som har hatt en stor betydning når det kommer til fremtidig planlegging og krisehåndtering (Fitzhugh et al 2011: 91).

Ved utnytting av visse typer ressurser måtte det være fordelaktig å ha konkrete planer på tvers av befolkningsgrupper. Enten man gikk sammen om å høste ressurser, som ristningene i Vyg og Alta tyder på skjedde, eller om ressurshøstingen krevde en selekterende form for høsting, ville kommunikasjon gjennom velpleide kontaktnettverk vært en nødvendig strategi. Om gruppene som anvendte samlingsboplassen var avhengige av en kooperativ fangst for å oppnå suksess, ville selve opprettholdelsen av kontaktnettverket hatt like stor viktighet som selve maten man kunne sitte igjen med.

Det at samlingsboplasser er strategisk plassert der både ressurser og ulike grupper møtes, og at helleristningene (som i tiden rundt 5300 f.Kr. ble en integrert del av tradisjonene) finnes i størst antall nettopp her, må dermed ses som en selvfølge. Det var her informasjon tårnet seg opp til visse tider av året. På samme måte som at levningene fra det døde reinsdyret ble prosessert og konserverte, ville det samme skjedd med all denne informasjonen. Ved å hogge viktig informasjon ned i stein sikret man en gjenbruk av strategiske lokaliteter og gjenfødelse av den viktige kunnskapen.

3.11 Visuelle Hjelpemidler

Måten informasjonen blir opptatt og lagret på har en effekt på utviklingen av samfunn. Skriftlig overføring av informasjon er den typen overføring med lavest frekvens av misforståelser. Muntlig overføring alene opplever den høyeste frekvensen av støy, mens muntlig overføring med hjelp av visuelle hjelpemidler som bilder eller kroppsspråk fremstår som mye mindre påvirket av støy (Eerkens, Lipo 2007: 247-248). Kompleksiteten av informasjonen som overføres har også innvirkning på støy-frekvensen. Informasjon bestående av komplekse forklaringer på et teoretisk plan vil være vanskeligere å kopiere en kortfattet, konsis og enkel informasjon (Eerkens og Lipo 2007: 258).

På dette området mener jeg at helleristningene har fått en altfor liten plass i bergkunstforskningen. For det første ville bergkunsten fungert som et didaktisk virkemiddel i en kopierings-prosess (Tehrani og Riede 2008). For det andre ville akkumulasjonen av ristninger skape en minnebank som samfunnet kunne vende tilbake til og tilbakekalle informasjon fra. Mytiske fortellinger som uttrykt på Kåfjord og Hjemmeluft (Helskog 1999) var utvilsomt relatert til enorme mengder informasjon som kunne resiteres ved å følge bjørnens vandring gjennom mikrolandskapet (Gjerde 2010).

Det å overføre informasjon fra en generasjon til den neste er først og fremst viktig for at konkrete teknologier, strategier og sosiale bånd ikke skal glemmes og forsvinne fra tradisjonen. Gruppens overlevelse er avhengig av at tradisjonen fungerer som en ryggsekk som den kollektive gruppen bærer med seg over alt. Ryggsekken inneholder all relevant sosial, teknisk og miljømessig informasjon og må overleveres intakt til neste generasjon for å også sikre deres overlevelse. Tradisjon blir dermed en betegnelse på hvordan informasjon lagres, brukes og videreformidles i (for oss arkeologer) den materielle kulturen.

I samfunn der det ikke opereres med skriftspråk er informasjon inkorporert i muntlig historie (Fitzhugh et al 2011:89). Sanger, myter, skapelsesfortellinger, seremonier og danser fungerer som konkretiseringer av fortellingene. Dette er en pedagogisk metode å overlevere informasjon på som reduserer faren for at kopieringen skal mislykkes (Eerkens & Lipo 2007). Jeg ser ingen grunn til at helleristningene ikke skal ha fungert som et verktøy til assistanse i denne prosessen.

Alle samfunn har behov for en kollektiv minne-bank der gruppens eller kontaktnettverkets innhentede informasjon kan samles og påkalles når det er behov for det. Jeg mener at bergkunsten kan ha hatt en sentral rolle i en slik strategi. Ved å hogge reinsdyrs-innhegningene i Alta ville man ikke bare visualisert og planlagt konkret jakt, man ville samtidig kultivert landskapet. Helleristningenes ideologiske aspekter og deres permanens i dette konkrete området kunne fungert som en forankring av samlingsboplassens funksjon basert på ideologiske og sosiale prinsipper som man ikke kunne bryte.

4 Teoridel 2: Verdenssyn

4.1 Verdenssyn

Klimaet var naturligvis styrende for hvilken økologi som fantes, som igjen la føringer for hvilke dyr som opererte i den. De dyrene og plantene som fantes ville dannet grunnlaget for de fleste former for dagligdagse aktiviteter, særlig aktiviteter innenfor jakt, fangst og sanking. Ved at dyr, planter og objekter (laget av dette) rutinemessig inngikk i dagligdagse ritualer ville de også oppnå en plass innenfor tradisjonen. Dette kunne skje ved sanksjonerings om korrekt adferd og praksis ble integrert i myter, historier, sanger, danser, seremonier, eller i mitt tilfelle; helleristninger. Gjennom slike ritualer oppnådde man en visualisering og repetering av den abstrakte informasjonen og minket faren for at informasjon som ble overført skulle feiltolkes (Eerkens og Lipo 2007: 248, Whallon 2011: 5, Bolin 2010).

Tradisjonen ville dermed blitt påvirket av miljø, økologi og dyreliv på to ulike nivåer. For det første ville tradisjon bundet til byttedyr i stor grad omfavne dagligdagse ritualer rundt dyret gjennom logistikk, mobilitet, matlaging, tekstiler osv. Det andre nivået blir som følge av den dype avhengigheten til byttedyret der dyret oppnår en ideologisk rolle som et nøkkedyr. For å forstå hvilken informasjon som er formidlet i bergkunsten er vi derfor også nødt til å forstå verdenssynet og de mentale rammene til menneskene som lagde den.

Siden det er et gap på flere tusen år mellom oss og menneskene som skapte bergkunsten er en etnografisk tilnærming til dette et felt med mange fallgruver. Likevel tyder mye på at elementer av tradisjonen forbundet med urfolkene i nord har en arkaisk rot. Samisk kunst og håndverk er, som forventet, sterk influert av den symbolismen som også bruktes i steinalderen (Vorren 1976: 133).

4.2 Souls

Vi blir nødt til å ta det for gitt at de etnografiske skildringene vi har av jeger-samlere innenfor deler av det cirkumpolare nord er representativt for noe av det verdenssynet de også hadde i steinalderen. Begrepet «animisme» har blitt brukt til å beskrive dette (Ingold 2000, Hill 2011, Willerslev 2007, Hedeager 2004), et begrep som kritiseres av Willerslev. Han mener at «ismen» tillegger dette et tilnærmet religiøst aspekt, noe det slettes ikke er (Willerslev 2007: 116, 136, Hill 2011: 411). Willerslev og Hill mener animisme heller må forstås som en holdning til verden og aktørene i den. Hill (2011) beskriver dette som «relasjonell ontologi».

Det som har gjort denne holdningen overlevelsesdyktig gjennom forskjellige politiske og religiøse epokeskifter er at den alltid har vært en del av tradisjonen og *ikke* religionen. Aktørene i menneskets sosiale sfære kan i denne sammenhengen være steder som ble tillagt spesielle roller, objekter som inneholdt spesielle krefter, dyr som fungerte som liminale vesener eller naturfenomener (Willerslev 2007: 73). Dyrene kan ikke lengre ses som rene matressurser eller proteinkilder, men som humaniserte vesener i en koeksistens med mennesket. Jakt og drap på disse dyrene kan derfor virke som en nesten kannibalistisk handling med et slikt utgangspunkt.

Derfor virker denne holdningen til verden også som en instrumental praksis. Selve jakten, og ritualene rundt jakten, har åpenbart en funksjon hvor den metter mager og sikrer menneskets overlevelse. Men jaktritualene utfyller òg en helt nødvendig rolle for menneskene ved at de konstituerer deres tradisjon og trygghet for fremtiden.

Gjenfødelsesprinsippet blir et viktig aspekt av dette ved at jegeren, ved korrekt adferd, vil frigjøre dyrets sjel og samtidig sikre seg blidgjørelse av det aktuelle dyrets ånd og fremtidig oppofrelse og jaktlykke (Hill 2011:409). Dess større avhengighet mennesket har til dyret, dess større rolle vil dyret innta i den lokale tradisjonen (Hill 2011: 410)

Tanken om at slike natur-elementer og fenomener kan tolkes som aktører med en grad av «menneskelighet» bryter med vår vestlige filosofi og tankegang. Dette vestlige synet er et resultat av den kartesianske holdningen om at mennesket innehar egenskaper som ikke dyr er i stand til (Hill 2011: 407-408). Redskapsbruk, språk, intensjonalitet og sosiale miljø er tenkt som aspekter eksklusivt forbeholdt menneskeheten. Dette begynner likevel å bli tilbakevist gjennom forskning på blant annet hval, elefanter, ulv og sjimpanser (Willerslev 2007: 114). Likevel er det ingen tvil om at «Humans take social learning to an extreme» (Eerkens & Lipo 2007: 242), noe som betyr at sosiale læringsprosesser er noe som dominerer menneskers liv (Tehrani & Riede 2008: 319). Vi har hevet oss langt forbi andre dyr når det kommer til prosessering av informasjon. Først og fremst kan vi takke talespråket vårt, evnen til å uttrykke oss abstrakt og planlegge frem i tid for denne dominansen.

Ingold (2000) mener at mennesket er i en konstant «enskillment»-prosess der kunnskapen man tilegner seg alltid er sosialt betinget til det lokale miljøet og praksisbasert. Det sosiale og klimatiske miljøet som neste generasjon vokser opp under vil aldri være det samme som

foreldregenerasjonen. Derfor mener Ingold at mye av den eldre informasjonen forkastes ettersom den nye generasjonen ikke finner bruk for den. Denne enskilling-prosessen ligger tett opp mot utvikling av tradisjon slik Collignon (2006: 70) ser den for seg. Men der Ingold forholder seg fiendtlig til teorier om overføring av kunnskap over store avstander, ser Collignon at overlappende historier i ulike samfunn kan ha en aktiv sosial funksjon. Ved å ha likheter i skapelsesmytene ville alle samfunnene ha en forståelse for hverandre (Bolin 2010).

Dette står ikke som en strak motsetning til det de nevnte forfatterne sier, men det oppstår en konflikt ved et par aspekter av bergkunsten. Det at Ingold ikke godtar at store mengder informasjon kan overføres over store avstander og kopieres ved behov er en åpenbar motsetning til utviklingen vi ser i elghode-båtene, elghodestavene og den sørskandinaviske bergkunstens utbredelse. Fase 1 av bergkunst kan tas til inntekt for at informasjon ble utvekslet over store avstander innad i Fennoskandia. Elghode-båtene i Alta, Nämforsen, Vyg og Onega tyder på et nettverk preget av rutinemessige overføringer av informasjon.

4.3 Soul Hunters

I boken *Soul Hunters* (2007) beskriver Willerslev hvordan han oppfattet dette verdenssynet da han levde med Yukaghir-folket nord i Sibir. Disse folkene hadde en åpenbar avhengighet av elg som kjøttressurs. Jegerne jaktet elg primært på to måter: Den første var ved lokking av elgen, forklart gjennom en tilnærmet seksuell relasjon mellom jegeren og byttet. Jegeren kledde seg ut i som, og oppførte seg som en elg og lagde brunstige grynt (2007: 104). Den andre måten var ved at jegeren imiterte elgen og lurte seg inn i dens sosiale miljø (2007: 97).

Felles for begge disse måtene å drive jakt på er at jegeren inntar en aktør-rolle som det dyret en skal drepe, mens byttet manipuleres til å innta rollen som menneske (Willerslev 2007:104). Hill (2011) viser en tredje måte å jakte på der jegeren inntar rollen som en spove for å kopiere dens egenskaper, ikke for å jakte andre spover, men for å angripe *som* en spove med harpunen sin.

Jegeren inntar i alle tilfeller en liminal posisjon der han er «not animal, not not animal» (Willerslev 2007: 94-95), mens det samme er tilfellet for byttedyret. I møtet mellom elgen og jegeren de-humaniseres jegeren til denne liminale posisjonen, mens elgen «humaniseres» til en grad der jegeren og elgen kan kommunisere. Derfor kan dyret anses som et speil eller portal for menneskelighet for Yukaghir-folket (2007: 100). Selv om dette materialet er hentet

fra Sibir vet vi at noaiden (som kan sidestilles med en «sjaman») i den samiske tradisjonen anser fugl, reinsdyr og fisk som portaler for sjelereiser. Ved å gå inn i transe og innta sjelen til disse dyrene, kan noaiden bruke fuglens egenskaper til å reise til den øvre verden, fisk for å reise til dødsriket, mens reinsdyret fungerte i denne verdenen som blant annet et kampdyr (Hansen og Olsen 2004: 349)

Hvert dyr som jaktes må behandles på spesifikke måter både under og etter jakten (Willerslev 2007: 100). Det er mange tabuer forbundet med rutinene på dette området. Willerslev beskriver hvordan jegerne hele tiden passet på språkbruken sin under bjørnejakten. Man brukte alltid kamuflerte kallenavn, så bjørnen aldri skulle oppdage at det var bjørnen de skulle jakte. Når bjørnen var drept la de gjerne skylden for drapet over på andre dyr. Willerslev beskriver en scene der øynene på bjørnen umiddelbart ble hakket ut etter jakten så den ikke kunne se gjerningsmennene, samtidig som de lagde fuglelyder. Under slakteprosessen var også språkbruken viktig. Man måtte forholde seg ydmyk ovenfor dyret og ånden som bodde i dyret, gi det ros og aldri uttrykke seg nedlatende om det.

Ritualene rundt bjørnejakten virker å være særdeles viktige for menneskene i det cirkumpolare nord. Bjørnen er naturligvis et mektig og farlig dyr, og kan straffe en jeger hardt om man opptrer feil i møte med den. Når denne «hevngjerrigheten» i tillegg kan forplante seg over generasjoner (Willerslev 2007) kan det være ekstra viktig å behandle den med respekt. Bjørnen kan også rent fysiologisk minne om mennesket og kanskje også på det grunnlaget være en yndet portal eller speil for sjelereiser.

En dropp utover det normale i elgbestanden tolkes av en av de lokale familiene som at en av forfedrene deres hadde brutt tabuer i forbindelse med jakt (Willerslev 2007: 128). Hill mener at samiske bjørnegraver og deponeringer av reinsdyrs-gevir er et resultat av tankegangen om å unngå nettopp slike situasjoner (2011: 409, 416). Ved å deponere gevirene på denne måten ville man blidgjøre reinsdyrs-åndene og sikre videre «oppofrelse» fra dyrets side. Ved å behandle levningene av bjørnen som om det var en menneskelevning kan det tenkes at bjørnen var tiltenkt en del i menneskets sosiale miljø.

I perioder med dårlig jakt-lykke kunne en før i tiden søke hjelp hos en sjaman. Willerslev foreslår at sjamaner som ekstraordinære individer dukker opp som en kategori av mennesker kun ved krise-tider (se Willerslev 2007: kapittel 6, Hill 2011). Han forteller om vanskeligheter

i sitt etnografiske arbeid fordi få mennesker ville innrømme slektskap eller kommunikasjon med sjamaner. Det var tabubelagt å drive sjamanistiske ritualer fordi det brøt med et gjensidig avhengighetsforhold mellom mennesket og dyret. I de fortellingene han klarte å oppspore kommer det frem at folk vegret seg mot å ta i seg kjøttet fra dyr som ble jaktet ved hjelp av sjamaner.

Det var det kun i tilfeller med omfattende kriser at spesialiserte sjamaner dukket opp, i tider da dyrene ikke ville «oppofre seg frivillig». Sjamanens rolle hos Yukaghir-folket var å overskrive grensene mellom dyr og menneske. Dette beskrives som noe meget farlig. Om man trengte dypt nok inn i sjelen til et dyr kunne det hende at man ble fanget i den mentale tilstanden, man *ble* et dyr. Naturlig nok ikke i den forstand at sjamanen eller en uheldig jeger vokste gevir og pels. Slik jeg forstår det kunne man bli fanget i en mental tilstand der man opptok en altfor stor del av dyrets sjel og kunne forstyrre den sosiale relasjonen til elgen.

Jeg føler det er viktig igjen å poengtere at vi ikke bør definere verdenssynet til menneskene anno 5000 f.Kr. som en religion. På samme måte som Ingold (2000) hvisker ut grensen mellom natur og kultur, hvisker Willerslev ut grensen mellom religion og tradisjon.

Gjerde (2010) lener seg på Collignon (2006) sin landskapsteori. Hun deler jeger-samler-folks verden inn i «rike» og «tomme» soner, der de rike sonene er yndede jaktsteder eller boplasser. De tomme stedene er steder man normalt ikke tar i bruk i det daglige ervervet og migrasjonruter (Collignon 2006: 97). En naturlig følge av slike samlinger eller «hot-spots» av dyr vil også være at store mengde ideologisk informasjon tilføres dette området. Sånn sett var Altafjorden 5000 f.Kr. en sone som var rik, ikke bare på ressurser, men også på ideologisk og sosial informasjon.

5 Analyse

5.1 Oppkomsten av Helleristninger

Hvis vi forholder oss til logikken i det teoretiske grunnlaget som her er beskrevet, går det an å gripe fatt i spørsmålet om hvordan dynamikken i tradisjonen i Alta kan beskrives ut fra helleristningsmaterialet. Hvis klimatiske forhold står for den raske og brede spredningen av helleristninger i Skandinavia ca. 5300 f.Kr., ville dette vært av meget omfattende art der hele Skandinavia enten direkte ble påvirket, eller ble påvirket av de sosiale konsekvensene.

Som nevnt over ville enkelheten av denne teknologien gjøre den veldig enkel å kopiere. At man ser en plutselig spredning av bergkunst kan dermed også forklares utfra allerede tilrettelagte mekanismer for informasjonsoverføring, ala hviskeleken. Denne informasjonen ville være av en så kortfattet art at den enkelt ville la seg overføre på denne måten.

De første ristningene i Alta (5300-5000 f.Kr.) er avbildninger av dyr og objekter som den lokale befolkningen allerede hadde en relasjon til. At disse nøkkeldyrene avbildes kan forklares ved at helleristningsmotivene var referanser for myter, historier og bruksområder som menneskene allerede hadde rundt disse dyrene. Dette ville ivarett tradisjonen og bevart den uten store endringer. Denne nye formen for manifestering av informasjonen la til rette for at befolkningen i Alta, Vyg, Onega og Nämforsen nå fikk en stadig økende kunnskaps-bank.

5.2 Økende Kunnskap

I Alta og Vyg virker det nesten som at teknologien med å hugge bilder i berget, sikre sammenkomster, pleie de sosiale båndene og samle og utveksle relevant informasjon har medbrakt en nærmest evolusjonistisk effekt. Mens de aller tidligste ristningene er enkle figurer, ser vi i ristningene fra 4800-4000 f.Kr. at flere menneske-figurer kommer til i komposisjonene og at menneske-figurene helt åpenbart samarbeider i jakt. I Vyg er denne utviklingen mest tydelig der de første komposisjonene på Jerpin Pudas viser enkle, små båter og få mennesker som jakter på hval, mens de yngre ristningene fra Zalavruga viser organisert jakt der så mange som 50 menneske-figurer og seks båter involvert i jakten (Gjerde 2010: 300, 426).

I Alta førte den stadige opphopingen av kunnskap til utviklingen av innhegning-komposisjonene i Kåfjord og Hjemmeluft. På den samme tiden som disse ristningene ble

produsert, ble det òg produsert utallige ristninger som avbilder seremonier, jaktscener og kopulasjonsscener. Dette tyder på en økning av lokal informasjonsprosessering.

Områder av innlandet ble tatt i bruk omtrent tusen år før oppkomsten av helleristninger skjedde. Siden dette ville vært en periode da menneskene gjorde seg kjent med innlandet vil det være å forvente at man akkumulerte informasjon både gjennom enskillment, og gjennom opptak av nye teknologier (som bergkunst). I denne prosessen ville innlandet blitt transformert fra å være en fattig til å bli en rik sone. Hvis helleristningsområdene etterhvert utviklet innlandskontakter som fungerte som overlappende informasjonsbærere mellom de ulike helleristningsområdene, ville (a) kompleks informasjon om overlevelse i innlandet kunne blitt utvekslet uten stor grad av støypåvirkning ved personlige møter mellom kyst- og innlands-bosetninger, og (b) kortfattet informasjon kunne blitt sendt fra et helleristningsområde til et annet gjennom en serie av overlappende ledd via innlandet (i tillegg til kysten).

5.3 Ideologisk Rike Soner

De mest rike sonene er områder som oftest brukes. Områder med historier knyttet opp mot dem kunne fungere som markører både på et sosialt, teknisk og ideologisk plan (Collignon 2006). Skandfer (2009: 93) mener at de nedgravde husene fra Gressbakken, datert til rundt 2000 f.Kr. fortsatt bærer med seg fortellinger relatert til handlingsetikk hos den lokale befolkningen. I dette tilfellet forteller etnografien at disse husene var nedgravde fordi man før i tiden måtte skjule seg for plyndringer fra øst. Selv om husene ikke nødvendigvis hadde denne funksjonen, vet vi at plyndringstokter fra øst faktisk har tatt sted i området. Det at hustuftene opptar denne rollen i dagens tradisjon er et tegn på at vertikal formidling av informasjon skjer gjennom visualiseringer i landskapet. Mest sannsynlig er dette informasjon som på et tidspunkt ble anerkjent som ukorrekt, men at disse tuftene har fungert som visuelle hjelpemidler i en vertikal overføringsprosess.

Samlingsboplasser ville være en veldig rik sone. Her ville det være store samlinger av mennesker, dyr og «ånder». Områdene man jaktet i ville også være en rik sone. I de rike sonene hvor man ofte ferdes og samtidig overvåket landskapet ville man bygge opp en stadig økende kunnskapsbank. Kunnskapen om landskapet er uatskillelig fra kunnskapen om dyrene og åndene som opererer i det (Collignon 2006).

5.4 Ideo-Pedagogiske Helleristninger

I Vyg mener Gjerde (2009) at helleristningene ble laget der hvor jakten tok sted. Dette er naturlig i og med at det er i dette landskapet hvalen ville opptre. Men produksjonen av ristningene ville ikke skjedd simultant med jakten. Den måtte nødvendigvis skjedd på et annet tidspunkt. Bråket fra knakkingen av stein mot stein (se Goldhahn 2002) ville mest sannsynlig skremt bort byttet. Samtidig mener både Gjerde og Helskog at ristningene er referanser til andre viktige og konkrete punkter i landskapet (Gjerde: 277-278, 417-419) som andre jaktsteder, hellige steder, møtesteder og andre samlingsboplasser. Forskjellige sosiale relasjoner er helt åpenbart reflektert gjennom båtene i fase 1 og i fase 3. Reinsdyr-innhegningene i fase 1 er mest sannsynlig en referanse til en jakt som har utspilt seg i innlandet (Gjerde 2010:415)

Dette blir på sett og vis en motsetning til kanadiske inuitters (Collignon 2006) og samers (Skandfer 2009) landskapsforståelse, hvor man føler seg frem i landskapet. Man gjør seg kjent med landskapet gjennom erfaring og «on the spot» undervisning ute i landskapet. Landskapet fremtrer ikke som noe todimensjonalt på et kart, eller noe tredimensjonalt ute i verden. Det får en ekstra fjerde dimensjon ved at myter og fortellinger omkranser spesifikke områder. Innholdet i disse historiene kunne vært av forskjellig art. En innsjø eller et fjell kunne fått navn etter hvilke farer som lurte i området, enkelthendelser som har tatt sted her eller utfra hvilke «ånder», «guder» eller dyr som holder til i området. Samiske stedsnavn er gjennomsyret av slik informasjon, selv om dette like gjerne kan beskrives som et globalt fenomen. Årsaken til at slike fortellinger omkretser viktige steder i landskapet har åpenbare funksjonelle hensikter (Collignon 2006: 95). Navnet vil indikere hva området brukes til og gi føringer for korrekt adferd.

Dette er i tråd med hvordan Ingold beskriver utvikling, der endringene i kulturen begrenses til endringer i den lokale konteksten. Undervisning, læring og adferdskopiering skjer ifølge Ingold hele tiden mens man er ute i landskapet. Tehrani og Riede setter et spørsmål ved hvorfor individer i jeger-samler-samfunn da går gjennom overgangsritualer til faste tider i livet, og hvorfor læring skjer progressivt (Tehrani og Riede 2008: 320-321). Ved progressiv læring menes at barnet trinnvis lærer bruddstykker av en oppgave helt til han eller hun kan det uten hjelp. Dette kan oppfattes som en institusjonalisert måte å undervise på.

Her vil jeg henvise til ristningene ved Kåfjord og Hjemmeluft i fase 1 (figur 5 og 4) der vi har

felt dominert av elg og jakt på reinsdyr ved bruk av innhegninger. Bjørnen utspiller en historie som går parallelt med reinsdyr-jakten, eventuelt som en senere påført oppdatering av informasjon. På et lokalt nivå i Altafjorden ser vi i denne fasen en ekstremt hyppig oppdatering av informasjon. Historiene om bjørn og reinsdyrjakt, det som kan være halskjeder eller telt, elghodestaver og elghodebåter har hatt en tilnærmet uforandret form i hele Altaområdet. Hvis man ser på figur 8 fra Kåfjord (Kåfjord 1, seksjon G) og figur 7 fra Hjemmeluft (Ole Pedersen 9) ser vi at også konkrete seremonier har vært utført (og informasjonen om dem utvekslet) i mer eller mindre uforandret form.

Visualisering av informasjonen gjennom helleristningene ville spilt en viktig rolle ved overleveringen til neste generasjon. Samtidig viser den tette nærheten mellom lokalitetene og likhetene mellom ristningene at informasjonsflyten også har foregått horisontalt på et supra-band nivå uten informasjonstap.

Figur 8: Seremonier relatert til elg. Ole Pedersen 9, Hjemmeluft Karin Tansem, VAM, Verdensarvsenteret for Bergkunst, Alta Museum

Figur 9: Seremonier relatert til elg, Kåffjord 1. Karin Tansem, VAM, Verdensarvsenteret for Bergkunst, Alta Museum

5.5 Seremonier

Tehrani og Riede (2008) mener at vi finner tegn på at et nærmest institusjonalisert system for læring av livsnødvendig informasjon helt tilbake til paleolittisk tid i Europa. De store reinsdyrinnhegningene i Alta *kunne* ha utgjort en slik funksjon. Satt på spissen kan vi forestille oss at en jaktleder eller eldre underviste andre personer i jaktstrategier. Jeg finner likevel ikke en slik tolkning fullt ut beskrivende. Siden informasjon relatert til jakt ville vært gjennomsyret av et ideologisk tankesystem forestiller jeg meg at denne undervisningen ville skjedd i form av seremonier.

Det er ikke sikkert at selve produksjonen av helleristningene nødvendigvis ville medføre noe dypt ideologisk. Jeg ser heller for meg at omtalen, fortellingene, sangene, og skapelsesmytene som ble resitert ved hjelp av ristningene krevde en ideologisk innfallsvinkel. Den konkrete språkbruk og seremoni som ble brukt i informasjonsformidlingen ville vært basert på en gjensidighet mellom mennesket og nøkkeldyret. Reinsdyret er først og fremst, som Gjerde (2010: 413) sier bare et reinsdyr. Men som nevnt i kapittel 4 ville en omtale av reinsdyret som før kunne virke støtende på reinsdyrets ånd. Dermed ville helleristningene kunne fungert som et praksisbestemmende verktøy. Oppdragelse og pedagogikk blir nærliggende temaer.

På dette grunnlaget mener jeg at det ikke er tilfeldig at bjørnen opptrer som den gjør i denne

fasen. Dette dyret kan ha spilt en rolle som et liminalt dyr, et dyr som kunne fungert som en spirituell portal. Hvordan den vandrer mellom de ulike delene av kosmos (Helskog 1999) kunne være en form for overlevering av informasjon av ideo-teknisk art. Men når bjørnen forsyner seg av innhegningen som er avbildet på Kåfjord (figur 4, nederst til venstre) ville nok bjørnen spilt en rolle som et skummelt rovdyr fremfor en ånd.

Jeg er fullt ut enig med Helskog (1999) i hans tolkning av bjørnevandringene som er avbildet på Kåfjord og Hjemmeluft som en representasjon for hvordan deler verdenssynet til den daværende befolkningen var, men bare i den forstand at en form for overlevering av ideologisk kunnskap har skjedd rundt helleristningene. Menneskene ville tatt aktiv del i historiene knyttet rundt ristningene ved å vandre rundt i dem og gjenkjenne geografiske markører i mikrolandskapet som var avbildet. Dette ville skjedd gjennom seremonier. Derfor mener jeg at ristningene like mye fungerte som pedagogiske verktøy og sosio-tekniske gjenstander. Seremoniene og ritualenes ville gjort dem til noe ideo-teknisk i den umiddelbare konteksten av seremonien.

Selv om helleristningene kan ses som en form for kultivering av området, mener jeg at denne kultiveringen skjedde på et sosialt grunnlag (å så sikre en supra-band samling der man oppdaterte viktig informasjon) minst like mye som et ideologisk. Selv om informasjon ville blitt overført gjennom ideologiske termer, ville samlingene av mennesker og videreføre arv av kunnskap for å sikre stabilitet i fremtiden være viktigere faktorer.

Ved videreformidlingen av informasjonen som uttrykkes i ristningene er det ikke ristningene per se som ville vært fundamentale, men informasjonen som overføres. Ved samlinger på høsten (Helskog, 2012: 64, Hood 1988: 77) i Alta for å drive reinsdyrsfangst ville man åpenbart hatt et behov for å uttrykke planer og strategier. Det er liten tvil om at reinsdyrs-innhegningene som finnes i fase 1 var en fangstmetode som var i bruk på denne tiden. Det er også liten tvil om at disse komposisjonene var redskaper for utveksling av informasjon rundt denne jakten.

Det som ligner på seremonier med bruk av elghodestaver som ble avbildet på Ole Pedersen og Kåfjord ville utgjort normer for korrekt overlevering av informasjon. Seremoniene i seg selv ville foregått i umiddelbar nærhet til helleristningene. Der kunne man beskue sin mentale vandring gjennom landskapet ettersom den ble resitert. Hvordan man skulle opptre på denne

vandringen ville blitt sanksjonert gjennom danser og seremonier. Avbildningene av selve seremoniene kan være en overlevering av informasjon mellom (a) personen som har rollen som leder for seremonien, og den personens som skal arve denne rollen, eller (b) de respektive individene som tok del i seremoniene ved helleristningene på Ole Pedersen og Kåfjord.

5.6 Tilgang til Informasjonen

Hvordan man opptrådte i nærheten av rike soner ville være relevant for hele befolkningen i samlingsboplassen. Derfor ville denne informasjonen kreve en deling horisontalt på (minimum) et supra-band nivå. Hvem som skulle ta del i jakten og hvordan jakten skulle organiseres er åpenbart informasjon som ville blitt utvekslet blant jegere rundt disse ristningskomposisjonene.

Samtidig kunne sekundær informasjon blitt overlevert til andre i gruppen, dog ikke nødvendigvis gjennom det samme ritualet. Ulike ritualer kan ha blitt gjennomført av ulike individer til ulike tider. Denne formen for drivjakt på reinsdyr med ledegjerder, muligens hunder, et stort antall jegere og et enormt gjerde som skulle vedlikeholdes, produseres og settes opp ville krevd en stor mengde informasjonsprosessering. Strategien for selve jakten ville utvilsomt inneholdt en lang formel for hvem som skulle gjøre hva til hvilken tid. Dette er informasjon som ville være relevant for jegerne, både på et horisontalt og vertikalt nivå.

Hvordan kjøttet skulle prosesseres og lagres ville vært informasjon som ikke nødvendigvis ville vært relevant i jakt-sammenhengen. Heller ikke behandling av skinn og tekstiler. Derfor kan informasjon rundt dette ha blitt utvekslet av andre enn jegerne til andre tider. Likevel er også denne typen informasjon nødvendig å formidle vertikalt. Derfor kan også informasjon rundt f.eks. tekstiler være formidlet i bergkunsten. Tekstilproduksjon ville også kunne være en form for pakke som kunne blitt overført med tilrettelegging gjennom en hviskelek-prosess, oppfulgt av overføringen av en partner.

Siden disse seremoniene ville tatt sted da flere grupper, eventuelt flere enheter av samme gruppe kom sammen til tider av året, ville de kommet fra ulike steder og ulike økosystemer. I samlingsboplassene ville da informasjon om disse økosystemene blitt utvekslet og satt i en relasjon til hverandre. Gjennom en mer strukturert utgave av en hviskelek-lignende prosess kunne informasjon om de perifere områdene Nämforsen, Vyg og Onega bringes til Alta.

5.7 Sosiale Markører

Elghodebåten kan dermed minne om de overlappende fortellingene som Bolin og Collignon nevner. Satt i en relasjon til hverandre kunne de utgjort sosiale markører for felles ideologi, språk og forståelse.

Ved ekstreme fluktuasjoner der økosystemet i Altaområdet kollapset og den lokale tradisjonen i samlingsboplassen ikke var kapabel til å mitigere krisen, kunne elghodebåten også virke som en påminnelse for hvilke alternative handlinger som var mulige å foreta seg. De ulike sosiale enhetene som tok del i seremoniene i samlingsboplassene kunne hatt ulike strukturerte sosiale nettverk langs kysten og gjennom innlandet. Ved en kontinuerlig oppdatering (f.eks. gjennom overlevering av gaver) ville disse relasjonene hele tiden hatt en sentral plass i de respektive lokale tradisjonene og samtidig stått som en permanent påminnelse om sosiale relasjoner. Ved å integrere disse sosiale relasjonene i lokal og tradisjonell kunnskap (og i bergkunsten) ville dette fungert som et allianse-system med lave energikostnader med stadig oppfølging gjennom en hviskelek-lignende prosess. Dette er i motsetning til et system med informasjons- eller handels-spesialister.

5.8 Likhetene

Det virker som det er en generell konsensus om at helleristingene i Nämforsen, Onega og Vyg tyder på en form for intim kontakt i fase 1. Elghodebåtene i Alta anses som en mer perifer del av dette nettverket. Gjerde (2010: 415) anser avbildningene av hval i Onega-sjøen som en indikasjon på at befolkningen her tidvis deltok i hvaljakten i Vyg. Bolin (2010: 27) påpeker likhetene mellom Onega-ristningene og de finske hellemalingene og antyder en flyt av informasjon mellom Nämforsen og Onega der de finske områdene fungerte som et ledd i en hviskelek-prosess.

Kolpakov og Shumkin (2012) mener at det eksisterte en intim kommunikasjon mellom områdene Alta - Nämforsen, Nämforsen - Finland - Onega og Onega - Vyg - Kanozero. Han henter òg til en mulig forbindelse mellom Kanozero - Slettnes - Alta. Kanozero er et udatert helleristningsområde på Kolahalvøya. En stor andel av motivene er av reinsdyr, hval og elghodebåter. Derfor er det nærliggende å forestille seg dette området som et bindeledd mellom Alta og Vyg (Kolpakov og Shumkin 2012).

Grunnen til at Kanozero-ristningene ikke er tatt med i denne analysen er fordi at de ikke har

noen pålitelige dateringer enda. Elghodebåtene indikerer likevel en datering mellom 5500 og 3000/2000 f.Kr. siden denne komposisjonen er avgrenset til denne fasen for alle de andre områdene. Ristningene på Slettnes ligger på Sørøya og virker som de har en kontinuerlig relasjon til ristningene i Alta gjennom steinalderen (Arntzen 2007).

Gjerde (2010: 416) mener at landskapet mellom Nämforsen, Onega, Vyg og Kanozero tillot enkle passasjer med båt, men at Alta faller noe utenfor. Dette er i tråd med Kolpakov og Shumkin sin teori om utbredelsen av elg-motiver.

Hvis det i elghodebåten var informasjon knyttet til småskala migrasjoner i forbindelse med ekstraordinære krisetider, ville denne migrasjons-reisen i første omgang blitt forankret gjennom sanger, myter, helleristninger og seremonier og bare gitt mening der og da for de eldste i gruppen, de som hadde opplevd eller hørt om nytten av denne kunnskapen. Ritualiseringen av disse fortellingene ville fungert som en del av den lokale og tradisjonelle kunnskapen og forhindre tap av informasjon. Regler for hvordan seremoniene skulle utføres, repetering av formulaer og helleristningene ville forankret denne informasjonen på et vis så den kunne overleve opptil flere generasjoner uten at den ble tatt i bruk (Bolin 2010: 22).

Den delte tradisjonen med å avbilde elghodebåter i bergkunsten kan ses som en mekanisme for at kontaktnettverket skulle opprettholdes. Ved å implementere informasjon omkring allierte områder i bergkunsten og muntlig tradisjon sammen med strenge regler for hvordan denne tradisjonen skulle overleveres gjennom generasjonene, ville dette kunne holde på sosial informasjon. Bolin (2010) mener at de mytene som omkranset elghodebåten ble hugd inn i berget av den grunn at de skulle ha en felles ideologisk referanseramme.

Kolpakov og Shumkin mener at kontaktnettverket har brukt kysten som en rute for informasjonsformidling. Om innlandet mellom helleristningsområdene skal oppfattes som en barriere for informasjonsflyt stiller jeg meg ambivalent til. På samme tid som at det er massive avstander mellom noen av områdene, finnes flere alternative vannveier også i innlandet. Etnografiske kilder forteller også om gjeting av reinsdyr til fots og ved hjelp av trekkdyr over enorme avstander. Helskog argumenterer for at slike fremkomstmidler kunne ha vært i bruk i fase 1. I tillegg til båter, vet vi at ski og truger var et fremkomstmiddel som var i bruk 5000 f.Kr. (Helskog 2013) Hood (2012) mener at innlandsbosetningen vi kjenner til fra denne tiden ikke gir et kvantitativt representativt bilde av hvor omfattende denne faktisk var.

Fra de få bosetningene som er undersøkt fra innlandet i Finnmark ser vi at råmaterialene som er brukt i steinteknologien kommer fra kystområder opptil 150 km unna (Hood 2012: 127).

5.9 Hvilke Overføringsprosesser var i Spill?

Alle indisier tyder på at mennesker og ting faktisk har beveget over store avstander i fase 1. Likevel trenger ikke dette å komme av langdistansereiser i form av handels- eller informasjons-spesialister. Viktig kunnskap vil kunne overføres som en pakkeløsning ved at man inngikk partnerskap på tvers av store avstander. En hviskelek-lignende informasjonsoverføring ville alltid vært til stede på et løst og åpent nivå. Ved å strukturere denne prosessen ville planlegging kunne foregå på tvers av hele Fennoskandia. «Walkabouts», der individet sendes ut i verden for å akkumulere kunnskap og lære seg overlevelse, *kan* òg ha spilt en aktiv rolle i denne pleien.

Hvilken av disse formene for overførings som ble brukt ville berodd på hvilken type informasjon som ble overført. Dersom informasjonen var av en type som var kortfattet, ville hviskelek-prosessen kunne være tilstrekkelig, men om en kompleks pakke med mye informasjon skulle sendes, ville ikke dette fungere.

Dersom man gjennom denne prosessen finner en løsning på det aktuelle problemet i form av en ny teknologi eller tilvenning til et nytt nøkkeldyr, ville denne informasjonen være for kompleks til å komprimeres til en størrelse der den kunne blitt overført gjennom flere ledd uten at informasjonen ble påvirket av støy.

I slike situasjoner kunne partnerskap på tvers av store avstander tatt sted. Ved å få noen inn i gruppen som kan alle aspekter av denne kunnskapen vil resten av gruppen kunne kopiere dette individets adferd. Jeg ser for meg at individer fungerte som informasjons-spesialister nettopp på dette grunnlaget. Jeg ser for meg at den kontinuerlige flyten av informasjon gjennom en hviskelek-lignende kjede av samfunn ville være tilstrekkelig for å arrangere slike pakkeoverføringer. Partnerskap og påfølgende familiebesøk ville også bidratt til at allianse-båndene ble opprettholdt.

Sett i lys av at befolkningene i Nämforsen og Alta hadde hatt en tett relasjon mellom 5300 og 3000 f.Kr. og at det kun var i Alta og Nämforsen (av de Fennoskandiske områdene) man opprettholdt tradisjonen med helleristninger etter 2000 f. Kr, er det interessant at fase 2 blir

stående som et brudd i denne kontakten. Interessant er det også at vi ser menneske-figurer med skjold og spyd i denne siste fasen i Alta. Dette er åpenbare indikatorer på at det ankom informasjon om en germansk kultur.

Det at Nämforsen og Alta ser ut til å ha tatt opp igjen kontakten i ved inngangen til fase 3, da med skip av sørskandinavisk type, kan tyde på at kontakten har hatt en rute rundt kysten i stedet for gjennom innlandet over fjellet via Trondheimsområdet.

5.10 Amtmannsnes

Amtmannsnesfeltet kan i dette lyset anses som innpassering av ett eller flere «eksotiske» individer fra Vestlandet som har forsøkt å undervise en stor gruppe mennesker over så kort tid som en generasjon. Jeg har en anelse om at Amtmannsnesfeltet og den tilhørende stilen i fremtiden vil kunne isoleres mye snevrere.

Som allerede påpekt utviser den lokale tradisjonen i Alta brudd når vi kommer til fase 2. Pågående klimatiske endringene gjennom hele steinalderen forandret økologien og *kan* ha ført til omorganiseringer. Siden Helskog (2004, 2012) ser helleristningene som ideo-tekniske gjenstander, ser han også de stilistiske endringene i ristningene på Amtmannsnes som (a) innvandring av folk med annerledes ideologi, eller (b) en generell endring i ideologi for hele Alta-området (Helskog 2004: 17).

Dette ville innebære at den gruppen mennesker som kom til Alta forholdt seg til andre nøkkeldyr i sin lokale og tradisjonelle kunnskap. En gruppe fra et annet sted ville hatt andre økologiske forutsetninger og ville mest sannsynlig ikke tillagt elg, bjørn og reinsdyr en like stor ideologisk rolle som de lokale gruppene i Alta. Helskog foreslår befolkninger fra Sør-Troms og Vestlandet som mulige immigranter. «Sjaman»-motivene og fremstilling av dyrene i Amtmannsnes har sine paralleller i Ausevik (i nærheten av Vingen) i Sogn og Fjordane. Det samme har hjortedyrene som her spiller en rolle som et nytt nøkkeldyr i bergkunsten i Alta.

Om en overordnet endring i ideologi tok sted kunne dette skjedd ved en biased transmission der en pakke med kunnskap ble overført. Uansett om det var en hel gruppe som bosatte seg, eller om det var ankomsten av en partner, ville befolkningene i Alta fått tilgang på en helt ny kunnskapsbank der de kunne observere handlinger på nært hold og lære store mengder ny kunnskap.

Selv om det har foregått en intensiv hugging av motiver på Amtmannsnes-feltet, står dette feltet med et anormalt stil- og motiv-valg i forhold til all annen bergkunst fra Alta. Om ristningene skal betraktes som ideo-tekniske markører eller ei, tyder uansett renessansen av den tidligere kjente helleristnings-stilen og tidligere kjente motivvalg i fase 3 på at den lokale tradisjonen og kunnskapen ikke var totalt transformert.

En slik form for endring som den vi ser på Amtmannsnes *kan* skyldes at informasjonen i sangene, mytene, historiene og kosmologiske forestillingene som tilhørte tradisjonen ble endret og videreutviklet. Siden vi ikke har noen indikasjoner på at akutte klimatiske omveltninger har skjedd i yngre steinalder (og nøkkeldyr-bestandene har opptrådd stabilt), må vi anta at disse endringene kommer av rent sosiale forhold, som ved utvekslinger av partnere eller omstruktureringer av kontaktnettverkene. Videre er det ikke utenkelig at de sosiale omveltningene i Varanger spilte en stor rolle i denne prosessen.

5.10 Bortgangen av Elghodebåten

Befolkningene i Alta hadde en stor avhengighet til elg både som ressurs og sannsynligvis også som del av en rekke spirituelle forpliktelser utført gjennom ritualer. Hvordan skal vi da tolke opphøret av elg i helleristningene rundt 3000 f.Kr.?

Elghodebåtene forsvinner ifra Alta-materialet ca. 3000 f.Kr.. I Vyg og Onega ble elghodebåtene oppgitt sammen med bergkunstproduksjonen rundt 2000 f.Kr. (Gjerde 2009: 53) og i Nämforsen går de ut av bruk omtrent samtidig. Åpenbart er bortgangen av denne komposisjonen et fenomen som må beskrives utfra de sosiale forholdene. Som allerede argumentert for er det ikke utenkelig at dette faktisk var en periode preget av sosiale gnisninger. Endringer i kontaktnettverket som ved den mulige sedentæriteten i Varanger, samt dreininger av Altas kontaktnettverket i sørgående retning kan ha ført til at allianse-systemet som var konstitusert gjennom elghodebåtene kollapset.

Motivene fra Amtmannsnesfeltet er de eneste motivene som bryter med den 4000 år lange kontakten mellom Alta og Nämforsen sett gjennom helleristningene. Mest sannsynlig har dette en relasjon til det som foregikk i Varanger, men det kan og ha skjedd som en følge av sosiale omstruktureringer i Sør Skandinavia. Siden det er fjellovergangen mellom Nämforsen og Trondheimsområdet som virker som den mest plausible ruten for informasjonsflyten

(Valen 2007), kan sosiale endringer på Vestlandet ha brutt denne kontakten mellom Alta og Nämforsen. En ytterligere indikasjon på dette er at når Nämforsen og Alta gjenopptar kontakten (sett gjennom likhetene i helleristningene) skjer dette ved avbildninger av store skip som muligens kunne vært kapable til å seile rundt Sørlandet. Siden elghodebåten oppfattes som en sosial markør for det Fennoskandiske området er det ikke utenkelig at et elghode i baugen på båten ikke var hensiktsmessig, kanskje til og med tabubelagt, om man seilte gjennom det Baltiske hav.

I fase 3 ser vi at utformingen av motivene minner mer om stilen som ble brukt i fase 1. Fokuset på elg som en sosio-teknisk markør ser ut til å forsvinne ved at bare én sikker elg er kjent fra periode 2 og 3. I stedet vitner motivvalget om reinsdyr, båter (uten elghode) og menneskefigurer av den mer tradisjonelle arten.

Det er interessant å bemerke seg at det er Alta og Nämforsen som står for «prototypene» til de sørskandinaviske bronsealderskipene. Om befolkningene fra Alta og Nämforsen ca. 2000 f.Kr. gjennomførte reiser gjennom det Baltiske hav ved f.eks. overføring av en partner kan det være mulig at de opprettet nye allianser i Sør Skandinavia. Dermed blir det ikke unaturlig å foreslå at de enorme ansamlingene av helleristninger i Østfold og Bohuslän kommer som et direkte resultat av kontakter og allianser med nordlige områder.

6 Avslutning

I motsetning til det Helskog anser som gradvise utviklinger i tradisjonen i Alta, mener jeg at vi mellom 5000 f.Kr. og Kr.f. ser to stabile faser med tradisjon. Disse to fasene er avbrutt av anormale motivvalg og stilendringene datert til 3000-2000 f.Kr. av Gjerde (2010). Der hvor Helskog mener å se tendenser på endrede nettverkstilørigheter for befolkningen i Alta allerede 4000 f.Kr., mener jeg at dette like gjerne kan komme som en følge av interne utviklinger. De moderate stilistiske variasjonene kan komme av enkle faktorer som nye hoggeteknikker, eller personlige preferanser. Av større viktighet er det at det er de samme nøkkeldyrene som ivareholdes.

De tydelige endringene i fase 2, da Amtmannsfeltet var i bruk tyder på større strukturelle endringer. Jeg er enig med Helskog om at helleristningene fra Vestlandet og Sør-Troms kan tyde på tettere relasjon med disse områdene. Jeg er derimot ikke enig med Helskog i at vi ser tendenser på at befolkninger fra Vestlandet sør for Trondheimsområdet skal ha inngått i en tett relasjon med Alta i tiden før dette.

Helskog anser de store endringene i motivvalg i denne fasen som ideologiske endringer, der man inkorporerte ideer angående nøkkeldyr (hjort) fra Vestlandet. Her er jeg fullt ut enig med Helskog, men da mener jeg at vi bør anse dette som et brudd i tradisjonen i Altaområdet. Ristningene fra denne fasen tyder på at relasjonen mellom Alta og Nämforsen har brutt, og at Alta heller har dreid mot et område sør for Trondheimsområdet. Dermed mener jeg å se et tydelig brudd i tradisjonen i Alta i denne perioden, oppfulgt av en 2000 år lang periode der kontakten med Nämforsen har blitt gjenopptatt. Denne siste fasen er åpenbart preget av en endret sosial kontekst enn de aller tidligste ristningene i Alta. Tradisjonen lest ut fra helleristningene virker dermed preget av lange perioder med stabilitet, avbrutt av en fase med sosiale omstruktureringer og brudd

Alta har gjennom hele yngre steinalder blitt påvirket av endringene som skjedde i Nämforsen. Jeg ser for meg at Nämforsen har hatt en meget sentral rolle gjennom yngre steinalder og tidlig metalltid, ikke bare som en samlingsboplass, men som et supra-regionalt senter. Lindqvist (1994) legger stor vekt på at Nämforsen alltid har blitt påvirket av både sørskandinaviske og Nord Skandinaviske kulturer. Denne samlingsboplassen ville ligget i skjæringssonen mellom to supra-regionale nettverk. Denne analysen viser at Alta også bør

anses som et slikt område ved at ristningene har impulser både fra øst og sør til ulike perioder. Derfor er det heller ikke rart å observere variasjoner og endringer i tradisjon.

Fra de tidligste ristningene ble laget i Alta og Nämforsen observerer vi store likheter i hva som avbildes. Det er kun på disse to stedene vi ser elghodestaver opptre som de gjør i bergkunsten. Jeg mener også at de transparente båtene i perioden mellom 4200 og 3000 f.Kr. i Alta korresponderer med båtene fra Lindqvists stilfase B1 (1994: 216). Denne korrelasjonen ser jeg som bevis på at båndet mellom Nämforsen og Alta ikke har blitt utsatt for forstyringer frem mot 3000 f.Kr.. «Utviklingen» av en annen type båt, eventuelt en ny måte å avbilde båten på, oppfattes av Helskog og Gjerde som grunnlag for å separere denne perioden som en egen fase. Siden det virker som dette skjer unisont mellom Alta og Nämforsen ser jeg dette som en opprettholdelse av et stabilt kontaktnettverk.

Grunnen til at jeg ser brudd i Altas tradisjon rundt 3000 f.Kr. er at denne kontakten med Nämforsen helt virker forsvunnet. Helleristningene på Amtmannsnesfeltet korrelerer ikke med noe av materialet i Nämforsen. Derfor finner jeg det fruktbart å sette dette som en fase 2 da det skjedde omorganiseringer av kontaktnettverkene. At det kun er Alta som utviser dette tegnet på brudd i denne fasen kan forklares med at Alta har en viss nærhet til Varanger.

Slik Valen (2007: 63-67) fremstiller utbredelsen av sørskandinaviske økse-typer, virker det som at dette materialet har en kvantitativ økning i nordlige områder frem mot tidlig metalltid. Fjellovergangen mellom Nämforsen og Trøndelagsområdet virker som har vært en stabil rute for disse øksene, mennesker og ideer som er koblet mot en Sør Skandinavisk kultur. Det at elghodebåtene ikke finnes i ristningene i Trøndelag og Ofoten må forklares med at de ikke var en del av denne samme sosiale relasjonen som Alta, Vyg, Onega og Nämforsen konstituerte. Det kan naturligvis ha eksistert kommunikasjonsruter gjennom andre innlandsområder. Likevel viser utbredelsen av disse øksene at folk faktisk brukte denne fjellovergangen. Om de avleverte én form materielle spor gjennom økse-materialet, kan det ha eksistert et pragmatisk forhold mellom hvem man omga seg med, og hvilke sosiale forhold man hogde i stein for å opprettholde den vertikale arven.

Det kan og være slik at befolkningene i Nämforsen har hatt en mer intim relasjon til befolkningene i Trøndelagsområdet enn til i Alta på grunn av den geografiske nærheten. Om denne fjellovergangen var hyppig brukt, og det sosiale forholdene mellom Nämforsen og

Trøndelagsområdet hele tiden var observerbar, ville man ikke hatt behov for å ritualisere denne kontakten. Kontakten mellom de to ville skjedd så hyppig at den ikke nødvendigvis behøvde noen implementering i helleristningene.

Det er liten tvil om at mennesker og objekter har beveget seg over store avstander i så å si all bebodd tid i Nord Europa, men den største potensielle spredningen har abstrakt informasjon. Utveksling av informasjon gjennom overlappende nettverk kan utløse effekter over store avstander uten store energikostnader. Jeg mener at utveksling av partnere, organisert gjennom en hviskelek-prosess kan være forklarende for mange av de likhetene vi observerer i Fennoskandia. Den horisontale bredden av disse bevegelsene mener jeg med relativt stor sikkerhet kan påvises i utbredelsen av bergkunst.

Litteraturliste

Ames K.M. (2002). Going By Boat. The Foraging-Collector Continuum at Sea. B. Fitzhugh and J. Habu, (red) *Beyond Foraging and Collecting. Evolutionary Change in Hunter-Gatherer Settlement System*. 53-72. Springer US

Arntzen, M. S. S. (2007). *Bilder på stein: en studie av helleristninger på flyttblokker i Vest-Finnmark og Nord-Troms*. Universitetet i Tromsø: VIII, Mastergradsoppgave i arkeologi - Universitetet i Tromsø. Tromsø

Baudou, E. (1995). *Norrlands forntid: ett historiskt perspektiv*, Kungl. Skytteanska samf. Handlingar, CEWE förlaget

Binford, L., R. (1962). *Archaeology as anthropology*. American antiquity 28.2: 217-225.

Bolin, H. (2010). *The re-generation of mythical messages: Rock art and storytelling in northern Fennoscandia*. Fennoscandia Archaeologica 27: 21-34.

Bradley, R. and C. Nimura (2013). *The earth, the sky and the water's edge: changing beliefs in the earlier prehistory of Northern Europe*. World Archaeology 45(1): 12-26.

Carpelan, C. (1975). *Älg-och björnhuvudföremål från Europas nordliga delar*. Finskt Museum 1974: 5-67.

Collignon, B. (2006). Geographic Information: Learning Through Practices and Oral Tradition. *Knowing Places. The Inuinait, Landscapes and the Environment*. Circumpolar Research Series, Canadian Circumpolar Institute (CCI) Press Edmonton No 10: 63-100

Eerkens, J. W. and C. P. Lipo (2007). *Cultural transmission theory and the archaeological record: providing context to understanding variation and temporal changes in material culture*. Journal of Archaeological Research. 15(3): 239-274

Fitzhugh, B., Phillips, S. B., and Gjesfjeld, E.. (2011). *Modeling Hunter-Gatherer Information Networks: An Archaeological Case Study from the Kuril Islands*. Information and Its Role in

Hunter-Gatherer Bands. R. Whallon, W. Lovis and H. R. Los Angeles (red) , UCLA Cotson Institute for Archaeology: 85-115.

Gjerde, J. (2009). *Kvitkvalens landskap og helleristningar ved Vyg, Kvitsjøen, Nordvest-Russland*. Viking 72: 49-72.

Gjerde, J. M. (2010). *Rock art and landscapes: studies of Stone Age rock art from northern Fennoscandia*. University of Tromsø, Faculty of Humanities, Social Sciences and Education, Department of Archaeology and Social Anthropology. Tromsø

Goldhahn, J. (2002). *Roaring rocks: an audio-visual perspective on hunter-gatherer engravings in northern Sweden and Scandinavia*. Norwegian Archaeological Review 35(1): 29-61.

Hansen, L. I. og B. Olsen (2004). *Samenes historie*. Cappelen akademisk forl. Oslo

Hedeager, L. (2004). *Dyr og andre mennesker–mennesker og andre dyr: dyreornamentikkens transcendentale realitet*. *Ordning mot kaos: studier av nordisk førkristen kosmologi*: 219-252.

Helskog, K. (1999). *The shore connection. Cognitive landscape and communication with rock carvings in northernmost Europe*. Norwegian Archaeological Review 32(2): 73-94.

Helskog, K. (2004). *The Rock Art North of the Arctic Circle*. Archaeology in North Norway. S. Wickler. Lundblad Media. Tromsø 11-21

Helskog, K. (2011). *Reindeer corrals 4700–4200 BC: myth or reality?* Quaternary International 238(1): 25-34.

Helskog, K. A. (2012). *Samtaler med maktene: en historie om verdensarven i Alta*, Universitetsforlaget. Tromsø Museums Skrifter

Helskog, K. (2013). *Ski og truger i fennoskandisk bergkunst*. Ottar. Nr 298. 13-21

Hesjedal, A. (1990). *Helleristninger som tegn og tekst: en analyse av veideristningene i*

Nordland og Troms. 227 s.

Hesjedal, Anders. Storli, Inger. Damm, Charlotte. Olsen, Bjørnar (1993). *Arkeologiske undersøkelser på Slettnes, Sørøy 1991*. Tromsø, Tromsø museum – Universitetsmuseet. Universitetet i Tromsø.

Hill, E. (2011). *Animals as agents: Hunting ritual and relational ontologies in Prehistoric Alaska and Chukotka*. Cambridge Archaeological Journal 21(3): 407-426.

Hood, B. C. (1988). *Sacred pictures, sacred rocks: ideological and social space in the North Norwegian Stone Age*. Norwegian Archaeological Review 21(2): 65-84.

Hood, B. C. and S. Helama (2010). *Karlebotnbakken reloaded. Shifting the Chronological Significance of an Iconic Late Stone Age Site in Varangerfjord, North Norway*. Fennoscandia Archaeologica 27: 35-43.

Hood, B. C. (2012). *The Empty Quarter?: Identifying the Mesolithic of Interior Finnmark, North Norway*. Arctic Anthropology 49(1): 105-135.

Ingold, T. (2000). Society, Nature and the Concept of Technology. *The perception of the environment: essays on livelihood, dwelling and skill*. London, Routledge: 312-322

Kashina, E. and A. Zhulnikov (2011) *Rods With Elk Heads: Symbol in Ritual Context* Eesti Arheoloogia Ajakiri, Issue 15.1. 18-31

Kolpakov, E. and V. Shumkin (2012). *Boats in the rock art of Kanozero and Northern Europe*. Archaeology, Ethnology and Anthropology of Eurasia 40(1): 76-81.

Kristoffersen, S. (2000). Expressive Objects. *Form, function & context: material culture studies in Scandinavian archaeology*. H. Vandkilde og D. S. Olausson. Bonn, Rudolf Habelt (red) no. 31: 265-154.

Lahelma, A. (2008). *A touch of red: archaeological and ethnographic approaches to interpreting Finnish rock paintings*. Iskos.

Lindqvist, C. (1994). *Fångstfolkets bilder: en studie av de nordfennoskandiska kustanknutna jägarhällristningarna*, Thesis and Papers in Archaeology N.S. A5. Institute of Archaeology at the University of Stockholm.

Mandt, G. and T. Løvdøen (2005). *Bergkunst: helleristninger i Noreg*, Det Norske Samlaget.

Olsen, B. (1994). *Bosetning og samfunn i Finnmarks forhistorie*, Universitetsforlaget, Tromsø.

Price, T. D. (1991). *The Mesolithic of Northern Europe*. Annual Review of Anthropology: 211-233.

Richerson, P. J. and R. Boyd (1992). *Cultural inheritance and evolutionary ecology*. Evolutionary ecology and human behavior: 61-92.

Skandfer, M. (2009). *Ethics in the landscape: prehistoric archaeology and local Sámi knowledge in interior Finnmark, northern Norway*. Arctic Anthropology 46(1-2): 89-102.

Skandfer, M., Nilsen, Roy Anders. Henriksen, Siv A. Grydeland, Sven Erik. Valen, Christian Roll (2010). *Tønsnes havn, Tromsø kommune, Troms: rapport fra arkeologiske utgravninger i 2008 og 2009*. Tromsø, Tromsø museum – Universitetsmuseet.

Sveinbjörnsson, B. (1990). *Reindeer lichen productivity: Problems and possibilities*. Rangifer 10(3): 91-98.

Tehrani, J. J. and F. Riede (2008). *Towards an archaeology of pedagogy: learning, teaching and the generation of material culture traditions*. World Archaeology 40(3): 316-331.

Tilley, C. Y. (1991). *Material culture and text: the art of ambiguity*, Routledge London.

Valen, C. R. (2007). *Jordbruksimpulser i neolitikum og bronsealder i Nord-Norge?: en revisjon av det arkeologiske gjenstandsmaterialet og de naturvitenskapelige undersøkelsene*. Hovedfagsoppgave i arkeologi - Universitetet i Tromsø. Tromsø

Whallon, R. (2011). An Introduction to Information and its Role in Hunter-Gatherer Bands
Information and its role in hunter-gatherer bands, R. Whallon, W.A. Lewis and R.T.
Hitchcock UCLA/Cotsen Institute of Archaeology Press. 1-27

Vieira, V. (2010). *A Context Analysis of Neolithic Cygnus Petroglyphs at Lake Onega*.
Cambridge Archaeological Journal 20(02): 255-261.

Viste, S. (2003). *Bildene forteller: sjamanistiske element i veideristningene fra Vingen og Ausevik?*
Hovedoppgave i Arkeologi, Bergen

Vorren, Ø. and E. Manker (1976). *Samekulturen: en kulturhistorisk oversikt*.
Universitetsforlaget. Tromsø,

Willerslev, R. (2007). *Soul hunters: hunting, animism, and personhood among the Siberian Yukaghirs*, Univ of California Press.

Winterhalder, B. (2001). The behavioural ecology of hunter-gatherers. *Hunter-gatherers: an interdisciplinary perspective* C. Panter-Brick, R.H. Layton and P. Rowley-Conwy (red).
Cambridge University Press. 12-38

Nettressurser

www.altarockart.no

www.Aлта.museum.no